

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Název projektu	Zvýšení kvality vzdělávání na Slezské univerzitě v Opavě ve vazbě na potřeby Moravskoslezského kraje
Registrační číslo projektu	CZ.02.2.69/0.0/0.0/18_058/0010238

Vybrané otázky z rodinného práva

Distanční studijní text

Michal Vítek

Opava 2024

Obor: 0488 Interdisciplinární programy a kvalifikace zahrnující obchod, administrativu a právo, 0421 Právo, 0413 Management a správa

Klíčová slova: Rodina, soukromé právo, manželství, registrované partnerství, společné jmění manželů, rodiče, děti, příbuzenství, rodičovská odpovědnost, příbuzenství, náhradní rodinná péče, opatrovnictví, poručenství,

Anotace: Studijní opora určená pro studenty předmětu Vybrané otázky rodinného práva nabízí výklad o struktuře a obsahu soudobého rodinného práva z pohledu budoucích zájemců o praxi v oblasti poskytování sociálních služeb i pro působení ve státní správě.

Rodinné právo je zde podáno jako dynamický právní obor, který je předmětem hned několika soudobých úvah ve smyslu změny právní úpravy.

Autor: **JUDr. Michal Víték, Ph.D.**

Obsah

ÚVODEM.....	4
RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY.....	5
1 POJEM A SYSTÉM RODINNÉHO PRÁVA.....	6
2 VĚCI OSOBNÍHO STATUSU V RODINNÉM PRÁVU.....	19
3 MANŽELSTVÍ.....	32
4 PRÁVNÍ VZTAHY MEZI RODIČI A DĚTMI.....	54
LITERATURA.....	72
SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY.....	74
PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON.....	75

ÚVODEM

Oblast rodinného práva je právním oborem, který je vysoce senzitivní na proměny hodnot aktuální doby. Ač systematicky zařazen do práva soukromého, obsahuje řadu donucujících, kogentních norem, které obsahově vychází zejména z mezinárodně-právního rámce, kterým je Česká republika vázána, ale také z mezi soudobé české ústavnosti. Z pohledu principů, na kterých je založen, recentně vystupuje do popředí zejména právo dítěte na zvláštní standard ochrany, anebo princip ochrany rodičovství jako takového.

Základním východiskem moderní rodinně-právní úpravy je katalog základních lidských práv stanovených Listinou základních práv a svobod, zejména potom práva na soukromý a rodinný život. Přesto, že se některé instituty rodinného práva mohou zdát konstantní, či neměnné, i jich se týkají diskuse a úvahy ve smyslu dalšího vývoje právní úpravy, a to i v základních konceptech, kterými jsou pojetí rodiny, manželství, coby svazku muže a ženy, anebo otázky související s osobním statutem lidí.

Dynamičnost rodinně právní tematiky se projevila i recentní legislativní změnou, která s účinností od 01.01.2025 významným způsobem zasahuje do oblasti rozvodového řízení i úpravy poměrů k nezletilým. Důvody legislativní úpravy vychází ze soudní praxe, která se vyvinula při aplikaci současné právní úpravy a mají zejména zjednodušit a zrychlit rozhodování v oblasti rodinného práva. V širším pojetí můžeme uvést, že předmětem legislativní pozornosti v oblasti rodinného práva je také problematika domácího násilí, která se právě v prostředí rodiny děje nejčastěji.

Rodinné právo je specifickou oblastí s přesahy do řady vedlejších disciplín, zejména psychologie, ale také sociální patologie. Spory v oblasti rodinného práva bývají výjimečně z pohledu motivace účastníků k jejich vedení i míry emocionální angažovanosti účastníků. Aplikace norem rodinného práva tedy představuje v praxi výzvu nejen z pohledu odpovídajícího právního přístupu, ale akcentuje také odpovídající lidský přístup, jak ze strany zapojených orgánů do řešení předmětných vztahů, tak z pohledu sebedisciplíny účastníků.

RYCHLÝ NÁHLED STUDIJNÍ OPORY

Studijní opora poskytuje úvod do rodinného práva po linii jeho základních institutů, dále se potom věnuje možným rodinně-právním souvislostem v oblasti poskytování sociálních služeb.

V první kapitole se zabývá postavením rodinného práva v rámci soudobého českého práva, mezinárodněprávní úpravou a principy, které se samotným „tělem“ zákonné úpravy prolínají.

Druhá kapitola se zabývá institutem manželství jako základním institutem rodinného práva. Manželské právo zahrnuje jak složku práv osobnostních, tak majetkových práv a představuje nejen základ rodinně-právních vztahů, ale rovněž jeden ze základních pilířů uspořádání společnosti, a to jak z hlediska zachování

Kapitola třetí je věnována oblasti vztahů mezi rodiči a dětmi a problematice náhradní rodinné péče.

1 POJEM A SYSTÉM RODINNÉHO PRÁVA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola má za úkol uvést vymezení pojem rodinného práva a pojednat o jeho základních institucích. Bude prezentován vztah rodinného práva k ostatním právním oborům.

Rodinné právo je soudobým pohledem vnímáno jako soubor právních norem, které upravují právní vztahy mezi členy rodiny.

CÍLE KAPITOLY

Student je v závislosti na pochopení kapitoly schopen definovat rodinné právo jako obor, a dále:

- Bude schopen vyjádřit vztah mezi jednotlivými normami rodinného práva;
 - Pochopí vztah mezinárodněprávních a národních norem v předmětné oblasti;
 - Bude schopen dohledat právní normy relevantní pro situaci jím řešenou;
 - Uvědomí si strukturu rodinného práva jako oboru.
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Zákon, mezinárodní smlouva, občanský zákoník, rodinné právo, právní principy, právní zásady, základní lidská práva, dispozitivní, kogentní.

ÚVOD

Kapitola představuje vstup do tématu rodinného práva

Odhadovaný čas studia: 1 - 2 hodiny v závislosti na studiu doporučených zdrojů.

VÝKLADOVÁ ČÁST

1. Pojem rodinného práva

Právo vést rodinný život patří mezi základní lidská práva garantovaná jak ústavním pořádkem České republiky. Představuje nejen neodmyslitelnou součást katalogu základních lidských práv a svobod, ale také oblast, která je součástí právního řádu prakticky od počátku jeho formování.

Čl. 10 odst. 2 LZPS výslovně stanoví: „Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a **rodinného** života.“

§ 3 ObčZ potom v konkrétní rovině uvádí: „Soukromé právo chrání důstojnost a svobodu člověka i jeho přirozené právo **brát se o vlastní štěstí a štěstí jeho rodiny nebo lidí jemu blízkých takovým způsobem, jenž nepůsobí bezdůvodně újmu druhým.**“

a dále v odst. 2 uvedeného ustanovení stanoví, že:

Soukromé právo spočívá zejména na zásadách, že

a) každý má právo na ochranu svého života a zdraví, jakož i svobody, cti, důstojnosti a soukromí,

b) rodina, rodičovství a manželství požívají zvláštní zákonné ochrany,

*c) nikdo nesmí **pro nedostatek věku, rozumu nebo pro závislost svého postavení utrpět nedůvodnou újmu; nikdo však také nesmí bezdůvodně těžit z vlastní neschopnosti k újmě druhých,***

Uvedené normy představují základní právní postuláty, na kterých je soudobé české rodinné právo postaveno.

Základ úpravy rodinného práva na zákonné úrovni nabízí **základní předpis soukromého práva**, tedy zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník (dále jen „**ObčZ**“ či „**Občanský zákoník**“), a to ve své části druhé, tedy v ust. § 655 až 975. ObčZ rovněž v celém rozsahu nahradil dřívější zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině.

Právo vést rodinný život je přirozenou reflexí životních potřeb jedince a je nepřipustné ji limitovat. Neexistují tedy jakékoliv normy českého právního řádu, které by byly s to bránit osobám žít rodinný život, ať již se rozhodnou tento život realizovat ve formálním svazku či nikoliv. Samotný pojem rodiny a rodinného života zákon nevynechává, předpokládá se tak jeho přirozené vnímání. Rodinu můžeme vnímat jak pohledem formálním (například zákonem upravený svazek muže a ženy - manželství), tak pohledem neformálním, kdy rodinné společenství tvoří i nesezdané páry. Přesto se však nedá rodinně-právní úprava nazvat bez dalšího liberální.

2. Zásady rodinného práva

V oblasti rodinného práva můžeme identifikovat zejména tyto právní zásady – vůdčí právní ideje, na kterých je systém rodinného práva postaven:

2.1. Zásada autonomie vůle účastníků rodinně-právních vztahů. Autonomie vůle je klíčovou zásadou nejen v oblasti rodinného práva, ale v celé oblasti soukromoprávní. Je reflektována na řadě míst právní úpravy, zejména v § 3 odst. 1 ObčZ („každý má právo brát se o vlastní štěstí a štěstí své rodiny“), anebo například v obecné normě, že každá osoba si může sjednat práva a povinnosti odlišně od zákona, vyjádřená v § 1 odst. 2 ObčZ. Přesto však není rodinné právo oborem, ve kterém by se tato zásada uplatňovala neomezeně – rodinné právo stanoví řadu kogentních ustanovení, od kterých se odchýlit nelze, týkajících se zejména otázek osobního stavu, podmínek vstupu do manželství či řady otázek vztahů mezi rodiči a dětmi. Relativně vyšší míru uplatňování autonomie vůle můžeme nalézt zejména v oblasti manželského práva majetkového (například v možnosti ujednat si odchýlný rozsah společného jmění manželů).

2.2. Ochrana slabší strany. Ochrana slabší strany se v rodinném právu reflektuje zejména do zvláštní ochrany dítěte (například tak, že v opatrovnickém řízení je zájem dítěte nadřazen zájmu rodičů) a do oblasti ochrany ženy v těhotenství. Nepřímo se ale promítá také do práva manželského, a to v podobě povinnosti si poskytovat vzájemnou pomoc, anebo mít v zásadě shodnou životní úroveň navzdory odlišné úrovni příjmů.

2.3. Zásada zvláštní zákonné ochrany rodiny, rodičovství a manželství. Tato zásada vycházející z mezinárodněprávních požadavků a promítnutá například do § 3 odst. 2 písm. b) ObčZ stanoví, že ochrana vztahů rodinného práva musí být upravena výslovně zákonem.

2.4. Zásada ochrany rodinného života. Rodinný život je možné realizovat jak v manželství, tak mimo něj, a to plnohodnotně. Právo na rodinný život je jedním ze základních lidských práv, vycházející z čl. 8 EÚLP. Každý má právo se domoci svých práv vyplývajících z rodinně-právních vztahů (například práva vstupovat do manželství, být prohlášen rodičem svého dítěte, mít právo podílet se na jeho výchově atp.). Tato práva jsou nezadatelná, nicméně za určitých zákonem stanovených podmínek může dojít k jejich omezení (například omezení rodičovské odpovědnosti).

Srov. např. § 81 odst. 1 ObčZ: „*Chráněna je osobnost člověka včetně všech jeho přirozených práv. Každý je povinen ctít svobodné rozhodnutí člověka žít podle svého.*“

2.5. Zásada solidarity. Představuje významný princip, který se promítá zejména do prvků ochrany slabší strany, a to jak v majetkových, tak nemajetkových právních vztazích. Podstatou je garantovat fakticky slabší straně v rámci rodinně-právních poměrů (například dítěti, anebo tomu z manželů, který pozbyl schopnost zajišťovat si obživu) postavení, které ji nepřinese nedůvodnou újmu.

Srov. např. § 915 ObčZ:

„(1) Životní úroveň dítěte má být zásadně shodná s životní úrovní rodičů. Toto hledisko předchází hledisku odůvodněných potřeb dítěte.

(2) Dítě je povinno zajistit svým rodičům slušnou výživu.“

2.6. Zásada nejlepšího zájmu dítěte. Tato zásada představuje patrně nejdůležitější interpretační postup ve věcech, kdy je rozhodováno o právech a povinnostech ve vztahu k zajištění péče o nezletilé dítě. Vychází zejména z Úmluvy právech dítěte („ÚPD“), které v čl. 3 stanoví, že zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoliv činnosti týkající se dětí, ať už je taková činnost uskutečňována kýmkoliv.

Praktických projevů může mít aplikace uvedeného principu celou řadu, nejčastěji se nicméně projeví patrně v rámci opatrovnického řízení, tedy řízení o úpravě poměrů k nezletilým, a to zejména v předrozvodové či rozvodové situaci, ve které je ze zákona úprava poměrů k nezletilým vyžadována. V případě rozhodování o úpravě poměrů je kritérium zájmu dítěte klíčovým hlediskem rozhodnutí o způsobu péče, i když takové rozhodnutí může vést k upozadění práv a nároků některého z rodičů, vždy však za podmínky aplikace tzv. testu proporcionality zásahů do vzájemných práv. Vždy by se mělo vycházet z úvahy o tom, jaké zvolit pro dítě nejvhodnější výchovné prostředí.

Zájmem dítěte je zejména dosažení jeho celkového blaha, tedy souhrnu podmínek, které zajistí jeho neoptimálnější mentální a sociální vývoj. Nelze přitom vyloučit, že dítě může mít na způsob rozhodnutí o jeho dalším výchovném prostředí odlišnou představu. Přání dítěte by však i přesto mělo být bráno v potaz, jako projev tzv. participačních práv dítěte, založených na mezinárodněprávní úrovni zejména v čl. 12 ÚPD a dále konkretizovaných v mezích zákonné úpravy.

Srov. např. čl. 12 ÚPD: „(1) Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.

(2) Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.“

Srov. např. § 793 ObčZ: „Vyžaduje-li to zřejmý zájem dítěte a mají-li být naplněna ustanovení zaručující základní lidská práva, může soud i bez návrhu zahájit řízení o popření otcovství, bylo-li otcovství určeno souhlasným prohlášením rodičů, ale otec dítěte takto určený nemůže být jeho otcem. Soud zpravidla současně pozastaví výkon rodičovské odpovědnosti.“

Srov. např. § 755 odst. 2 ObčZ: „Přesto, že je soužití manželů rozvráceno, nemůže být manželství rozvedeno, byl-li by rozvod v rozporu

a) se zájmem nezletilého dítěte manželů, které nenabýlo plné svéprávnosti, který je dán zvláštními důvody, přičemž zájem dítěte na trvání manželství soud zjistí i dotazem u opatrovníka jmenovaného soudem pro řízení o úpravu poměrů k dítěti na dobu po rozvodu.“

3. Systém českého rodinného práva:

Prameny rodinného práva lze dělit na prameny v materiálním a formálním smyslu. Prameny ve formálním smyslu tvoří jednotlivé formalizované prameny rodinného práva, zejména mezinárodní smlouvy a normy zákonné, pojem materiálních pramenů je kategorií abstraktnější a vychází zejména ze základních lidskoprávních východisek, na kterých rodinné právo spočívá, a které v jejich původní podobě spíše nacházíme v mezinárodněprávních a ústavněprávních normách.

S ohledem na omezený rozsah předkládaného textu se budeme soustředit na normy ve formálním smyslu.

Tak jako v případě jiných právních oborů, nalezneme i v rodinném právu hierarchii pramen, ve kterých jsou normy rodinného práva upraveny. Nejvyšší právní sílu mají normy mezinárodního a Evropského práva, mezi normami domácího právního řádu mají vyšší právní sílu normy ústavněprávní před normami zákonnými.

3.1. Mezinárodněprávní prameny rodinného práva

Mezinárodními prameny jsou míněny mezinárodní smlouvy, kterými je Česká republika vázána, přijímány zejména prostřednictvím Haagské konference mezinárodního práva soukromého, Organizací spojených národů a Radou Evropy. Stanoví základní rámec, v rámci kterého se signatářské státy mohou v své úpravě rodinného práva pohybovat. Jako nejvýznamnější prameny je možné uvést následující mezinárodní smlouvy:

- **Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod** (přijata v r. 1950, součástí právního řádu ČR prostřednictvím sdělení č. 209/1992 Sb.), z jejíhož textu mají pro oblast rodinného práva význam zejména čl. 6 (právo na spravedlivý proces), čl. 8 (právo na soukromí a rodinný život), čl. 12 (právo na uzavření manželství), čl. 14 (zákaz diskriminace).

- **Úmluva o právech dítěte** (přijata v r. 1989, publikovaná sdělením č. 104/1991 Sb., ve znění oprav sdělením č. 41/2000 Sb. m.s.), která představuje základní mezinárodněprávní dokument obsahující katalog práv nezletilých dětí, zejména se jedná o následující základní práva:

čl. 3 – pravidlo předního zájmu dítěte

čl. 6 – právo dítěte na život

čl. 7 – právo dítěte na registraci ihned po narození (vůči tomuto právu vznesla Česká republika výhradu)

čl. 8 – právo dítěte na zachování rodinných svazků

čl. 11 – povinnost signatářských států k potírání nezákonného přemísťování dětí do zahraničí

čl. 12 – zakotvení participační práv dítěte

čl. 13 – právo dítěte na svobodu projevu

čl. 14 – právo dítěte na svobodu myšlení, svědomí a náboženství

čl. 16 – povinnost zdržení se svévolného zasahování do soukromého života, rodiny, domova, korespondence, cti či pověsti dítěte

čl. 18 – právo dítěte na výchovu ze strany obou rodičů

čl. 19 – ochrana dítěte před tělesným a duševním násilím

čl. 20 – právo dítěte na zvláštní ochranu, pokud je zbaveno svého rodinného prostředí

čl. 22 – uprchlická práva dítěte

čl. 24 – právo dítěte na dosažení nejvýše doložitelné úrovně zdravotního stavu a na využívání léčebných a rehabilitačních zařízení

čl. 27 – právo dítěte na zajištění životní úrovně nezbytné pro jeho tělesný a sociální rozvoj

čl. 28 – právo dítěte na zajištění jeho vzdělání

čl. 31 – právo dítěte na odpočinek a volný čas

čl. 32 – právo dítěte na ochranu před hospodářským vykořisťováním

čl. 34 – povinnost ochrany dítěte před sexuálním vykořisťováním a další povinnosti dle úmluvy.

- **Úmluva o uznání rozvodů a zrušení manželského soužití** (vyhláška č. 131/1976 Sb.)
- **Úmluva o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství** (vyhl. č. 124/1968 Sb.)
- **Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství** (sdělení č. 47/2001 Sb., m.s.);
- **Smlouva o styku s dětmi** (sdělení č. 91/2005 Sb. m.s.)
- **Evropská úmluva o osvojení dětí** (sdělení č. 132/2000 Sb. m.s.)

3.2. **Evropské právo** představuje od vstupu ČR do Evropské unie závaznou materii právní úpravy rovněž na úseku rodinného práva, zejména v procesní úpravě přeshraničních rodinně-právních vztahů, které se s volným pohybem osob v rámci EU staly častějšími. Základními prameny evropského práva rodinného jsou aktuálně následující nařízení:

- a) **Nařízení Rady (ES) č. 2201/2003 ze dne 27.11.2003 o příslušnosti a uznávání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a ve věcech rodičovské zodpovědnosti**, jehož předmětem je zejména zajištění vzájemné uznatelnosti a vykonatelnosti soudních rozhodnutí ve věcech rodinných napříč členskými státy EU;
- b) **Nařízení Rady (ES) č. 4/2009 ze dne 18.12.2008 o příslušnosti, rozhodném právu, uznávání a výkonu rozhodnutí a o spolupráci ve věcech vyživovacích povinností.**

Evropské právo prozatím nepřistupuje k harmonizaci jednotlivých hmotně-právních úprav rodinného práva napříč členskými státy EU, zejména i s ohledem na rozdílná sociokulturní východiska jednotlivých členských států.

3.3. **Ústavní právo ČR**

Normy práva ústavního představují základ pro rodinně-právní úpravu na státní úrovni a normy nejvyšší právní síly z pohledu práva národního. Z konkrétních norem je možno uvést zejména:

- a) **Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava ČR**, konkrétně potom její následující ustanovení:

- čl. 2 odst. 4: každý může činit, co není zákonem zakázáno a nikdo nesmí být nucen činit to, co zákon neukládá;
 - čl. 4: základní práva a svobody jsou pod ochranou soudní moci
 - čl. 10: aplikační přednost mezinárodních smluv před zákonem
- b) Usnesení ČNR č. 2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobod, konkrétně potom její následující ustanovení:
- Čl. 1: *„Lidé jsou svobodní a rovni v důstojnosti i v právech. Základní práva a svobody jsou nezadatelné, nezczizitelné, nepromlčitelné a nezrušitelné“*
 - Čl. 3: *„Základní práva a svobody se zaručují všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku, rodu nebo jiného postavení.“*
 - Čl. 5: *„Každý je způsobilý mít práva.“*
 - Čl. 6 odst. 1: *„Každý má právo na život. Lidský život je hoden ochrany již před narozením.“*
 - Čl. 10 odst. 2: *„Každý má právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života.“*
 - Čl. 32: *(1) Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena. (2) Ženě v těhotenství je zaručena zvláštní péče, ochrana v pracovních vztazích a odpovídající zdravotní podmínky. (3) Děti narozené v manželství i mimo ně mají stejná práva. (4) Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů; děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být od rodičů odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona. (5) Rodiče, kteří pečují o děti, mají právo na pomoc státu.*

3.4. Zákonné hmotněprávní normy českého rodinného práva

- 3.4.1. Klíčovým zákonným pramenem práva je pro oblast rodinného práva **zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník**, který obsahuje souhrnnou úpravu rodinně-právních vztahů ve své části druhé, označené jako „Rodinné právo“. Přijetím ObčZ došlo k derogaci původní zákonné úpravy, tedy zejména zákona č. 94/1963 Sb., o

rodině, a to s účinností ke dni 01.01.2014. Rodinné právo tak v současnosti představuje jednu ze základních oblastí občanského práva.

ObčZ je v části druhé systematicky rozdělen na tři základní oblasti právní úpravy rodinného práva, a to:

- a) hlavu I. upravující Manželství (§ 655 – 770 ObčZ)
- b) hlavu II. upravující oblast Příbuzenství a švagrovství (§ 771 – 927 ObčZ)
- c) hlavu III upravující Poručenství a jiné formy péče o dítě (§ 928 – 975 ObčZ)

Občanský zákoník nepředstavuje přímo kodifikaci rodinného práva, neboť některé jeho podoblasti jsou upraveny i jinými zákonnými předpisy. Je nicméně základní normou upravující nejpodstatnější množinu rodinně-právních otázek.

- 3.4.2. **Zákon č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství osob stejného pohlaví** představuje právní pramen upravující institut registrovaného partnerství v samostatném zákoně, mimo základní rámec úpravy v rámci části 2, ObčZ.
- 3.4.3. **Zákon č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti**, který upravuje povolání výkonu dovolené činnosti dětí ze strany úřadu práce, ale také otázky z jiných právních odvětví, například problematiku související se státní politikou zaměstnanosti, otázky rovného zacházení a zákaz diskriminace při uplatňování práva na zaměstnání a jiné.
- 3.4.4. **Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení**, který upravuje podmínky pro určení a změnu jména a příjmení, obsah zápisu do matričních knih a vymezuje orgány veřejné moci, před kterými je možné uzavřít manželství či registrované partnerství.
- 3.4.5. **Zákon č. 3/2002 Sb., o církvích a náboženských společnostech** stanoví zejména okruh církví, před kterými je možné konat církevní sňatky, a dále se zabývá například otázkou práva nezletilých na svobodu náboženského vyznání.
- 3.4.6. **Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí**, představuje klíčovou veřejnoprávní normu, prostřednictvím které dochází k reflexi ochrany práv a oprávněných zájmů dítěte ze

strany státu. Zákon v reakci na mezinárodněprávní úpravu zejména:

- vymezuje situace, ve kterých je nutné dětem věnovat zvýšenou péči a ochranu, a to z důvodu jejich týrání či jiného ohrožení;
- upravuje otázky související s preventivní a poradenskou činností v oblasti ochrany dětí
- upravuje některé podmínky rozhodování o opatřeních na ochranu dětí, zprostředkování pěstounské péče a osvojení a
- upravuje podmínky sociálně-právní ochrany dětí ve vztahu k cizině; za tím účelem také zřizuje Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí.

3.4.7. **Zákon č. 91/2012 Sb., o mezinárodním právu soukromém**, obsahuje normy týkající se zejména o mezinárodní pravomoci, rozhodném právu mezi manželi, podmínky uznávání cizích rozhodnutí a podmínky pravomoci a rozhodného práva mezi rodiči a dětmi, a to vždy tehdy, pokud se takové vztahy týkají právního poměru mezi osobami s mezinárodním prvkem, a současně, pokud úprava těchto poměrů nevyplývá z norem evropského práva (viz výše).

3.5. Procesněprávní úprava českého rodinného práva

Základními dvěma prameny procesní úpravy rodinného práva, tedy úpravy podmínek, dle kterých soudy rozhodují v rodinně-právních věcech, představují:

- 3.5.1. **Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád („OSŘ“)**, který představuje obecný předpis pro úpravu postupu soudu a účastníků v občanském soudním řízení, a který se pro oblast rodinného práva uplatní zejména v řízeních sporných a majetkových, tedy například při rozhodování o vypořádání společného jmění manželů či ve věcech určení výživného. OSŘ je normou založenou zejména na procesní a důkazní iniciativě účastníků, kteří jsou zejména povinni tvrdit a prokázat důkazními návrhy svůj nárok u soudu uplatňovaný;
- 3.5.2. **Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních („ZŘS“)**, který upravuje řízení ve věcech vyjmenovaných řízení v rámci rodinného práva, m.j. také ve věcech opatrovnických (tedy o rozhodování o péči o nezletilé), ve věcech osobního sta-

tutu, ve věcech o určení a popření rodičovství, ve věcech pěstounské péče a ústavní výchovy a dalších. Oproti OSŘ je ZŘS postaveno na jiných principech, rozdíl se projeví zejména v oblasti dokazování, kdy je primární iniciativa v dokazování na straně soudu, a to z důvodu reflexe veřejného zájmu na rozhodnutí o věci.

ZŘS upravuje také některé specifické procesní instituty, jako například předběžná opatření ve věcech domácího násilí či ve věcech ochrany nezletilých dětí.

- 3.5.3. **Zákon č. 202/2012 Sb., o mediaci**, upravuje podmínky konání tzv. rodinné mediace jako konsensuálního řešení sporů v oblasti rodinného práva.

ZÁVĚR

Právní úprava rodinného práva v České republice vychází ze standardu práv garantovaných mezinárodními smlouvami, které jsou reflektovány do národních právních řádů a právních předpisů Evropské unie.

Z hlediska systematiky ryze českých právních norem představuje klíčový předpis občanský zákoník, který zahrnuje většinu materie českého rodinného práva. Nesystematickým se může jevit zařazení některých institutů mimo jeho rámec, jak činí například zákon o registrovaném partnerství.

Procesněprávní úprava rodinného na dvou základních normách, v případě úpravy pro „sporné“ řízení na zákonu č. 99/1963 Sb., občanském soudním řádu, v případě pro „nesporné“ řízení na zákonu č. 292/2013 Sb., zákonu o zvláštním řízení soudním. Oba předpisy jsou postaveny na odlišných principech, zejména pro oblast důkazní.

DEFINICE

Pramen rodinného práva: Představuje státem vytvořenou (například zákon) či aprobovanou (například mezinárodní úmluvu) právní normu upravující práva a povinnosti osob v oblasti rodinného práva.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Co nepatří mezi zdroje aktuální úpravy rodinného práva: a) zákon o rodině, b) občanský zákoník, c) zákon o matrikách, d) zákon o zvláštních řízeních soudních

2. Rodinné právo je: a) soukromoprávní obor s převahou dispozitivních norem, b) veřejnoprávní obor s převahou dispozitivních norem, c) soukromoprávní obor s převahou kogentních norem, d) veřejnoprávní obor s převahou kogentních norem
3. Úmluva o právech dítěte: a) upravuje podmínky rozvodu, b) stanoví rozsah participačních práv nezletilých, c) je základní normou pro úpravu postupu orgánů v řízení o úpravě poměrů k nezletilým, d) definuje základní ústavněprávní principy rodinného práva v České republice
4. Zásada solidarity se neprojeví: a) v manželském majetkovém právu, b) v rámci manželských povinností nemateriální povahy, c) ve vztahu mezi rodiči a dětmi, d) ve vztahu mezi členy rodiny a třetími osobami

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Student by měl zpracovat esej na téma „Sociální role rodiny na počátku 21. století“.

DALŠÍ ZDROJE

Viz příložený seznam použité literatury.

ODPOVĚDI

Odpovědi:

1. *a*
2. *b*
3. *d*
4. *d*

PRŮVODCE STUDIEM

V dalším studiu by se měl student zaměřit na prohloubení znalostí o mezinárodně-právním zakotvení rodinně-právní úpravy v České republice, a to zejména z pohledu mezinárodního kontextu a trendů právní úpravy.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola podává přehled o struktuře úpravy rodinného práva, a to nejdříve přehledem a vysvětlením základních principů, na kterých současná úprava rodinného práva spočívá, a dále uvedením základních norem rodinného práva, které samotnou materii právní úpravy obsahují.

2 VĚCI OSOBNÍHO STATUSU V RODINNÉM PRÁVU

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Právní osobnost představuje způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti. Zákon ji každému přiznává od narození až do smrti, kterou se rozumí smrt mozková. Ochrany je však lidský život hoden i před narozením.

Současná koncepce právní osobnosti je postavena na přirozenoprávní teorie, tedy že každý člověk má vrozená, již samotným rozumem a citem poznatelná přirozená práva, a tudíž se považuje za osobu. Ke vzniku právní osobnosti tak není zapotřebí aprobace zákonem či rozhodnutím orgánu veřejné moci, ani jiným právním jednáním. Právní osobnosti nelze člověka zbavit, člověk se nemůže stát „objektem“ práv, je vždy i jejich subjektem, tedy nositelem.

Přirozených práv se nelze ani zbavit, a to ani vlastním jednáním a nelze je omezit ujednáním mezi účastníky. Takto striktní garance osobních práv je zárukou toho, že jejich případné omezování, například v důsledku nátlaku, nebude mít právní důsledky.

CÍLE KAPITOLY

Student bude v závislosti na studium kapitoly schopen zejména:

- Pochopit pojem právní subjektivity, odlišit ji od pojmu svéprávnosti
- Pochopit a aplikovat další základní podmínky práva osob jako součásti rodinného práva

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Právní subjektivita, právní osobnost, svéprávnost, zletilost, nezletilé dítě, participační práva dítěte, příbuzenství, osoba blízká, rodinná domácnost.

ÚVOD

Právní úprava osobního statusu se v oblasti rodinného práva prolíná s obecnou občansko-právní úpravou, nicméně je doplněna některými koncepty, které jsou typické pouze pro rodinně-právní oblast: typicky možnost nabytí plné svéprávnosti před dosažením věku 18

let, anebo tzv. participačními právy dítěte, které do jisté míry prolamují obecný režim postupného nabývání svéprávnosti ze strany nezletilé osoby.

VÝKLADOVÁ ČÁST

1. Právní osobnost a svéprávnost

1.1 Obecné otázky právní osobnosti

Právní osobnost je ve smyslu § 15 odst. 1 ObčZ definována jako způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti:

„(1) Právní osobnost je způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti.

(2) Svéprávnost je způsobilost nabývat pro sebe vlastním právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem (právně jednat).“

Pojem právní osobnosti tedy odpovídá pojmu právní subjektivity a je obecně znakem jak fyzických, tak právnických osob. Naopak svéprávnost představuje až aktivní schopnost nabývat pro sebe právním jednáním důsledky, které z takového jednání nastávají. Zatímco právní osobnost vzniká narozením, svéprávnost vzniká postupně a je doprovodným právním důsledkem postupného nabývání rozumové a mravní vyspělosti jedince. Hodnocení míry svéprávnosti je až do momentu, který zakládá její plné nabytí, složité, neboť je vždy v každém případě nutné vyhodnotit, zda daný jedinec již mohl mít schopnost plně právně jednat a zavazovat se či nikoliv.

Od svéprávnosti následně odvozujeme také režim právní ochrany v rámci občanskoprávního soudního řízení. Osoba, která plnou svéprávnost nemá, ale jejíž práva vyplývající z její právní subjektivity současně nelze omezit či vyloučit, musí mít zajištěnou právní ochranu v jiném režimu. Tomu odpovídá i standard rozhodování v rámci soudního řízení, např.:

„Uloží-li soud povinnost tomu, kdo již ztratil způsobilost být účastníkem řízení, jedná se o zjevné porušení práva na spravedlivý proces (III. ÚS 1339/14, č. 195/2015 Sb. n. u. ÚS. Právní osobnost, tedy způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti podle hmotného práva, je jednou ze základních podmínek procesní způsobilosti účastníka řízení.“¹

Původ práv, která jsou osobám garantována, je předmětem složitých právně-teoretických úvah; současný konsensus se nicméně kloní k tzv. teorii přirozenoprávní, jejíž základní postulát je reflektován do § 19 odst. 1 ObčZ:

¹ Z rozhodnutí NS ČR sp.zn. 28 Cdo 2998/2011.

„(1) Každý člověk má vrozená, již samotným rozumem a citem poznatelná přirozená práva, a tudíž se považuje za osobu. Zákon stanoví jen meze uplatňování přirozených práv člověka a způsob jejich ochrany.

(2) Přirozená práva spojená s osobností člověka nelze zcizit a nelze se jich vzdát; stane-li se tak, nepřihlíží se k tomu. Nepřihlíží se ani k omezení těchto práv v míře odporující zákonu, dobrým mravům nebo veřejnému pořádku.“

Z uvedeného plyne, že praktickým důsledkem např. smluvního vyloučení základních osobnostních práv by byla neplatnost takového vyloučení před soudem. Soud, pokud by se s ujednáním účastníků ve smyslu vyloučení takových práv, setkal, by vyslovil absolutní neplatnost takového ujednání a nepřiznal by mu jakékoliv důsledky.

Složitější otázkou představuje ochrana práv nenarozené osoby, tedy osoby, která neopustila tělo matky. Uvedenou otázku upravuje § 25 ObčZ:

„Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to vyhovuje jeho zájmům. Má se za to, že se dítě narodilo živé. Nenarodí-li se však živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo.“

Důsledkem takového ustanovení je, že právní jednání učiněné ve prospěch osoby před jejím narozením má právní dopady jen tehdy, pokud se daná osoba narodí živá (tedy například darovací smlouva ve prospěch takové osoby).

Právní subjektivita tak trvá až do smrti, nelze ji ukončit dříve. Stanovení smrti z právního hlediska je možné dvěma způsoby, a to buď a) důkazem smrti, anebo b) domněnkou smrti. Důkazem smrti je vždy pouze buď veřejná listina, anebo rozhodnutí soudu, který při svém rozhodování vychází z několika možných předpokladů, zejména tehdy, pokud se ve smyslu § 26 odst. 2 ObčZ člověk *„účastnil takové události, že se jeho smrt vzhledem k okolnostem jeví jako jistá“*.

Domněnka smrti se naopak stanovena v případě, že o někom lze mít důvodně za to, že zemřel, přičemž uvedený režim upravuje § 71 ObčZ:

„(1) Na návrh osoby, která na tom má právní zájem, prohlásí soud za mrtvého člověka, o němž lze mít důvodně za to, že zemřel, a určí den, který se pokládá za den jeho smrti.

(2) Na člověka, který byl prohlášen za mrtvého, se hledí, jako by zemřel. Prohlášením manžela za mrtvého zaniká manželství dnem, který se pokládá za den jeho smrti; totéž platí o registrovaném partnerství.“

K otázce prolamování obecného režimu nabývání svéprávnosti se dále vrátíme v kapitole věnované participačním právům dítěte.

1.2 Svěprávnost a její omezení

Svéprávnost, jako způsobilost nabývat pro sebe právním jednáním práva a zavazovat se k povinnostem, tedy právně jednat a být současně odpovědný za svá právní jednání, se nabývá u fyzické osoby postupně.

Do doby nabytí plné svéprávnosti dosažením věku 18 let, která je jako hranice zletilosti součástí právního řádu od účinnosti zákona 141/1950 Sb., tedy občanského zákoníku platného od 01.01.1951, je osoba nadána tzv. částečnou svéprávností, postupně nabývanou a existující v rozsahu relativní rozumové a mravní vyspělosti. Možností přiznání plné svéprávnosti jsou v zásadě dvě:

a) postupem podle § 37 odst. 1 ObčZ:

„Navrhne-li nezletilý, který není plně svéprávný, aby mu soud přiznal svéprávnost, soud návrhu vyhoví, pokud nezletilý dosáhl věku šestnácti let, pokud je osvědčena jeho schopnost sám se živit a obstarat si své záležitosti a pokud s návrhem souhlasí zákonný zástupce nezletilého. V ostatních případech soud vyhoví návrhu, je-li to z vážných důvodů v zájmu nezletilého.“ Návrh je oprávněn podat jak nezletilý, tak jeho zákonný zástupce.

b) uzavřením manželství po dosažení věku 16 let postupem podle § 30 odst. 2 ObčZ ve spojení s § 656 ObčZ, tedy obecnými náležitostmi pro vstup do manželství:

„Před nabytím zletilosti se plné svéprávnosti nabývá přiznáním svéprávnosti, nebo uzavřením manželství. Svěprávnost nabytá uzavřením manželství se neztrácí ani zánikem manželství, ani prohlášením manželství za neplatné.“

Současně bylo nezbytné upravit případy, kdy osoba, která plné zletilosti nedosáhla, může právně jednat. Uvedené případy obsahuje úprava jednání dítěte se souhlasem zákonného zástupce, upravená v § 32 ObčZ. Souhlas může být dán s účinky jak do budoucna, tak i s účinky zpětnými. Osoba, která by jednala bez takového souhlasu, činí právní jednání, které je absolutně neplatné pro rozpor se zákonem a veřejným pořádkem.

Odlišným případem, ve kterém osoba není nadána plnou svéprávností, je případ omezení svéprávnosti, ke kterému může přistoupit pouze soud ve smyslu ust. § 55 ObčZ, které stanoví podmínky takového omezení:

(1) *K omezení svéprávnosti lze přistoupit jen v zájmu člověka, jehož se to týká, po jeho zhlédnutí a s plným uznáváním jeho práv a jeho osobní jedinečnosti. Přitom musí být důkladně vzaty v úvahu rozsah i stupeň neschopnosti člověka postarat se o vlastní záležitosti.*

(2) *Omezit svéprávnost člověka lze jen tehdy, hrozila-li by mu jinak závažná újma a nepostačí-li vzhledem k jeho zájmům mírnější a méně omezující opatření.*

Posuzování nutnosti omezení svéprávnosti ze strany soudu se tak řídí zejména principem proporcionality takového omezení, zájmem osoby, jejíž svéprávnost má být omezena a principem poměrnosti, kdy je posuzováno, zda nepostačí některé z podpůrných opatření

pro zajištění ochrany práv takové osoby (předběžné prohlášení, nápomoc při rozhodnutí či zastoupení členem domácnosti).

1.3 Právní postavení dítěte

Pojem dítěte se v současném právním řádu objevuje hned na několika místech, přičemž jeho jednotlivé definice spolu vzájemně nemusí korelovat. Tak například, dítětem ve smyslu trestního zákoníku je ve smyslu § 126 uvedeného zákona jakákoliv osoba mladší 18 let, zatímco dítětem ve smyslu občanského zákoníku je ve smyslu § 771 a násl. jakákoliv osoba, která je potomkem svých rodičů bez ohledu na její věk, zletilost či svéprávnost. Občanskoprávní definice tak odkazuje spíše na rodinné postavení osoby nazývané "dítětem" než na její konkrétní vlastnosti.

Specifickou kategorií s dopadem do osobního statusu a svéprávnosti je však „nezletilé dítě“, které nenabýlo svéprávnosti přiznáním svéprávnosti či uzavřením manželství před dosažením věku 18 let.

Specifickým termínem je potom „dítě nezaopatřené“, tedy dítě, které není schopno se žít či dítě, které je schopno se žít pouze po omezenou dobu.

Způsoby jednání dítěte je třeba rozlišit na případy jednání dítěte s plnou svéprávností, kterou nabylo buď uzavřením manželství, anebo rozhodnutím soudu, anebo jednání dítěte, které plnou svéprávnost nemá, a které se uskutečňuje jedním z následujících způsobů:

- a) samostatné jednání dítěte, které dítě zavazuje pouze v rozsahu odpovídajícímu jeho relativní rozumové a mravní vyspělosti;
- b) jednání dítěte se souhlasem zákonného zástupce;
- c) jednání dítěte se souhlasem soudu;
- d) jednání dítěte se souhlasem soudu i zákonného zástupce, jde-li o provozování obchodního závodu a
- e) jednání dítěte, za které výlučně jedná zákonný zástupce.

Jednání dítěte, které by uvedenou podmínku nenaplnilo, by představovalo neplatné právní jednání.

1.4. Participační práva dítěte

Specifickou kategorií, která do jisté míry prolamuje koncept omezené svéprávnosti dítěte, jsou tzv. participační práva dítěte, zakotvená přijetím Úmluvy o právech dítěte. Základ pro vymezení participačních práv dítěte je ukotven v jejím čl. 12 a mají náležitou reflexi zejména v procesní úpravě, dle které je při rozhodování o právech dítěte postupováno:

1. Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.

2. Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním nebo správním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.

Smyslem participačních práv je posílení práv dítěte v řízeních, ve kterých je o jeho právním postavení rozhodováno, a to navzdory jeho jinak omezené procesní způsobilosti.

Participačními právy jsou následující práva dítěte:

- a) právo být informováno o předmětu a průběhu řízení;
- b) právo vyjádřit svůj názor a své přání;
- c) právo svým názorem ovlivnit rozhodnutí;
- d) právo svým názorem zcela určit rozhodnutí soudu.

Nejčastější aplikace participačních práv zřejmě nastává v řízení o úpravě poměrů k nezletilým, které je v širším pohledu jedním ze stádií rozvodového procesu, a to vedle rozvodu samotného. Dítě je osobou, která je přímo rozvodem rodičů dotčena a je tedy logické, že soud zjišťuje také jeho názor na vzniklou situaci a na preferenci budoucího uspořádání poměrů. Vychází se při tom z vyvratitelné domněnky, dle kterého se o dítěti starším dvanácti let má za to, že je schopno nutnou informaci přijmout, vytvořit si vlastní názor a tento názor sdělit (viz § 867 ObčZ). Soud při výslechu dítěte postupuje mimořádně citlivě, což se projevuje hned v několika momentech:

- pokud dítě neprojeví jiné přání, výslech dítěte v den konání soudního termínu probíhá bez účasti účastníků, tedy „za zavřenými dveřmi“, kdy soudce vykáže účastníky řízení mimo jednací místnost a je s dítětem většinou zcela o samotě, maximálně pak za přítomnosti zástupce kolizního opatrovníka (OSPOD);
- dítěti je vysvětlen účel a smysl řízení, je mu objasněno, ke kterým skutečnostem má vypovídat, a také to, že se může vyjádřit zcela volně;
- dotazy, pokud jsou soudem kladeny, tak mají být kladeny způsobem, který na nezletilého nečiní nátlak; zakázány jsou sugestivní a návodné otázky, na které by soud mohl ze strany dítěte získat odpověď spíše v souladu se svým přáním než zájmem nezletilého;
- soudce před samotným výslechnutím dítěte zjistí, zda je dítě schopno k věci vypovídat, a to zejména z hlediska relativní vyspělosti dítěte. K posouzení této otázky využije

soud informace dostupné v rámci soudního spisu, zejména případné zprávy kolizního opatrovníka, znalecká zkoumání provedená v rámci celého řízení a další skutečnosti, které byly soudu předloženy.

Názor dítěte není bez dalšího jediným určujícím důkazem pro zjištění jeho zájmu, ale je klíčovým vstupem pro to, aby soud o jeho poměrech rozhodl. V typické situaci opatrovníckého řízení v souvislosti s rozvodem je však třeba výslech dítěte „čist“ optikou možného zaujatého pohledu dítěte na řešenou situaci, kdy se může zejména projevit manipulace dítěte ze strany jednoho z rodičů. Zájem nezletilého dítěte nemusí být vždy totožný s jeho projeveným přáním. Zejména se to může projevit v situaci, kdy dítě inklinuje k jednomu z rodičů s vědomím, že u něj může mít určité výhody či nemusí čelit tak intenzivnímu výchovnému působení. Výchovné metody objektivně posuzované jako vyspělejší a vedoucí nezletilého k tzv. „řádnému“ životu mohou naopak vyvolat vůli dítěte být svěřen do péče tomu z rodičů, který na nich tolik netrvá.

Názor dítěte je podstatným hlediskem pro nalezení nejlepšího zájmu dítěte zejména tehdy, pokud již dítě dosáhlo 12 let (tedy, disponuje tzv. plnými participačními právy) a současně takový názor není v rozporu s dalšími provedenými důkazy v rámci opatrovníckého řízení, tedy zejména výpověďmi účastníků a svědků, znaleckým zkoumáním či zprávami OSPOD.

Rozsah participačních práv je dále konkretizován v rámci rozhodovací praxe soudů, jak vyplývá např. z usnesení Ústavního soudu II. ÚS 2598/20 ze dne 10.11.2020:

I. Součástí participačních práv dítěte (čl. 3 a 12 Úmluvy o právech dítěte) je jeho právo být náležitě informováno, o čem bude jednání vedeno a jak bude s jeho názorem naloženo, a svobodně se rozhodnout, zda se k věci chce či nechce vyjádřit. Mělo by být též zabráněno opakovanému slyšení dítěte ke stejným otázkám, zejména pokud je to pro něj stresující a nepřijemné.

II. Nepřistoupil-li obecný soud v opatrovnícké věci k výslechu nezletilých dětí, pokud tyto věrohodně prohlásily, že si nepřejí být před soudem slyšeny, nelze konstatovat ani porušení práv dětí, ani porušení práv rodiče. Bylo-li by dítě nuceno k vyjádření před soudem, ačkoli si to nepřeje, bylo by to porušením čl. 3 i 12 Úmluvy o právech dítěte.

Je v tomto směru vhodné upozornit také na základě předpoklad pro realizaci participačních práv dítěte, a to v ust. § 875 odst. 2 ObčZ, který stanoví základní předpoklad pro realizaci práv dítěte, a to následně:

„Před rozhodnutím, které se dotýká zájmu dítěte, sdělí rodiče dítěti vše potřebné, aby si mohlo vytvořit vlastní názor o dané záležitosti a rodičům jej sdělit; to neplatí, není-li dítě schopno sdělení náležitě přijmout nebo není schopno vytvořit si vlastní názor nebo není schopno tento názor rodičům sdělit. Názoru dítěte rodiče věnují patřičnou pozornost a berou názor dítěte při rozhodování v úvahu.“

2. Problematika změny pohlaví

Specifickým případem zásahu do podstaty právní osobnosti člověka je případ změny pohlaví. Jedná se oproti původní právní úpravě o nový institut zavedený s přijetím zákona č. 89/2012 Sb. Pohlaví se v terminologii občanskoprávní úpravy neslučuje s pojmem „genderu“ coby sociálního pohlaví či rodu, tedy spíše označení osobní identity a společenské role jedince ve vztahu k maskulinitě a feminitě². Český zákonodárce se tak navzdory aktuálním společenským debatám a dynamicky se rozvíjejícím názorovým proudům kloní k biologické definici pohlaví.

Proces změny pohlaví je poměrně rigidní a komplikovaný, přičemž jeho základní úpravu obsahují ust. § 29 ObčZ:

„(1) Změna pohlaví člověka nastává chirurgickým zákrokem při současném znemožnění reprodukční funkce a přeměně pohlavních orgánů. Má se za to, že dnem změny pohlaví je den uvedený v potvrzení vydaném poskytovatelem zdravotních služeb.

(2) Změna pohlaví nemá vliv na osobní stav člověka, ani na jeho osobní a majetkové poměry; manželství nebo registrované partnerství však zaniká. O povinnostech a právech muže a ženy, jejichž manželství zaniklo, ke společnému dítěti a o jejich majetkových povinnostech a právech v době po zániku manželství platí obdobně ustanovení o povinnostech a právech rozvedených manželů ke společnému dítěti a o jejich majetkových povinnostech a právech v době po rozvodu; soud rozhodne, a to i bez návrhu, jak bude každý z rodičů napříště o společné dítě pečovat.“

Mírně matoucí je ustanovení odst. 2 zmíněného ustanovení o zániku manželství či registrovaného partnerství, neboť tento předpoklad, tedy vyvázání se ze svazku manželství či registrovaného partnerství, musí být naplněn ještě před samotnou změnou pohlaví. Je však nutno dodat, že tím zákonodárce míří zejména na případy zániku svazku uzavíraného dle zahraniční právní úpravy.

Předpokladem pro změnu pohlaví je existence tzv. „poruchy sexuální identifikace“, která je nejčastěji definována jako „trvalý nesoulad mezi psychickým a tělesným pohlavím“³. Uvedená porucha je chápána jako trvalý nesoulad mezi psychickým a tělesným pohlavím a prokazuje se stanoviskem odborné komise a prokázáním schopnosti žít jako jiná osoba.

Český právní řád nezná pohlaví neutrální, pouze lze na základě matriční právní úpravy zvolit v rámci procesu změny pohlaví zvolit neutrální jméno.

² Např. v. VRHEL, F., Sexualita v transkulturní perspektivě. In: [WEISS, Petr](#). *Sexuologie*. Praha: Grada Publishing, 2010. [ISBN 978-80-247-2492-8](#). S. 675, in: Wikipedia, pojem „Gender“

³ WESTFÁLOVÁ, str. 30

Důsledky změny pohlaví řeší zejména zmíněný odst. 2 ustanovení § 29 ObčZ. Ze souvisejících právních předpisů však vyplývají také jiné, spíše administrativní důsledky změny pohlaví. Ilustrativní je ve vztahu k tomu např. rozhodnutí III. ÚS 3376/19:

„Nové rodné číslo v souvislosti se změnou pohlaví je přidělováno výhradně z moci úřední. Nelze jej proto přidělit na základě žádosti. Taková žádost je proto pouze podnětem a správní orgán (např. matriční úřad nebo Ministerstvo vnitra) je povinen toliko vyrozumět podatele o způsobu vyřízení (§ 42 správního řádu). (-) Správní orgány jsou povinny jednat s adresáty svého působení zdvořile a vstřícně (§ 4 odst. 1 správního řádu). Z těchto důvodů by měly vhodně oslovovat osoby procházející změnou pohlaví; tj. podle prožívaného pohlaví, nikoliv podle administrativně zapsaného; jakož i osoby pohlavně nevyhraněné, tj. rodově neutrálně. K oslovení podle niterně prožívaného pohlaví by mělo být přistoupeno obzvláště v případech, kdy se osoba domáhá administrativní změny pohlaví a zároveň správní orgán výslovně upozornila na nevhodnost použitého oslovení. Nevhodné oslovení transsexuálních a pohlavně nevyhraněných osob jim může způsobovat zbytečnou psychickou újmu a být proto v rozporu se zásadou vstřícnosti veřejné správy.“

Uvedená úprava a výklad k ní tak má důsledky nejen v oblasti soukromoprávní, ale také v oblasti souvisejícího postupu orgánů veřejné moci, v tomto případě v rámci správního řízení, a to v požadavku na citlivý postup orgánů veřejné moci vůči osobám, které změnou pohlaví prochází.

3. Příbuzenství, švagrovství a osoba blízká

Příbuzenství je v českém právním řádu ve smyslu § 771 ObčZ pojímán jako statusový vztah osob založený na pokrevním poutu anebo vzniklý osvojením. Zákon rozlišuje ve smyslu § 772 příbuzenství na linii přímou a vedlejší:

(1) Osoby jsou příbuzné v linii přímé, pochází-li jedna od druhé.

(2) Osoby jsou příbuzné ve vedlejší linii, mají-li společného předka, ale přitom nepocházejí jedna od druhé.

Podstatná je daná úprava zejména pro určení stupňů příbuzenství, tedy pro kategorii, která má následně dopad zejména do otázek dědických, ale také do naplnění podmínek pro naplnění předpokladů uzavření manželství.

Ust. § 773 ObčZ stanoví:

„Stupeň příbuzenství mezi dvěma osobami se určuje podle počtu zrození, jimiž v linii přímé pochází jedna od druhé a ve vedlejší linii obě od svého nejbližšího společného předka.“

Švagrovství není ve smyslu současné právní úpravy příbuzenství, neboť není založeno na pokrevním poutu ani na osvojení. Jeho vznik je vázán výlučně na vznik manželství a na jeho existenci – zánikem manželství zaniká také vztah osob ve vztahu švagrovství. Význam této právní úpravy se projevuje zejména v oblasti právní úpravy rodinného závodu, tedy v ust.

§ 700 a násl. ObčZ, ale také ve snadnějším naplnění podmínek pro označení určité osoby jako osoby blízké.

Osobou blízkou ve smyslu § 22 ObčZ je osoba v přímém příbuzenském vztahu anebo taková osoba, která by újmu jí způsobenou vnímala jako sobě vlastní:

„Osoba blízká je příbuzný v řadě přímé, sourozenec a manžel nebo partner podle jiného zákona upravujícího registrované partnerství (dále jen „partner“); jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, pokud by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně pocítovala jako újmu vlastní. Má se za to, že osobami blízkými jsou i osoby sešvagřené nebo osoby, které spolu trvale žijí.“ Může se tedy jednat o druhu či družku či osoby delší dobu obývající společnou domácnost či spolu jinak žijící.

Skutečnost, že je určitá osoba za blízkou osobu prohlášena, může mít dopad do celé řady právních vztahů, zejména se může projevit pro účely námitky relativní neúčinnosti právního jednání, tedy například v případech, kdy namítáme plnění vůči třetí (blízké) osobě, kterým by mělo dojít ke zkrácení věřitele. Dopad může mít status osoby blízké také například při splnění kritérií pro odvolání daru či v případě institut převzetí majetku, když ve smyslu § 1893 a násl. ObčZ platí, že *„převzme-li někdo od zcizitele veškerý majetek nebo jeho poměrně určenou část, stává se společně a nerozdílně se zcizitelem dlužníkem z dluhů, které s převzatým majetkem souvisí a o nichž nabyvatel při uzavření smlouvy věděl nebo musel vědět. Nabyvatel však není povinen plnit více, než kolik činí hodnota majetku, jehož takto nabyl.“* To se však neuplatní právě v případě osoby blízké.

4. Další specifické pojmy rodinného práva

4.1. Bydliště člověka: bydlištěm se ve smyslu § 80 ObčZ rozumí faktické místo, ve kterém se osoba zdržuje s úmyslem zde žít a mít zde alokovány své převážné životní aktivity. Jedná se tedy o kategorii odlišnou např. od trvalého bydliště v úředním slova smyslu či od obvyklého pobytu ve smyslu úpravy mezinárodního práva veřejného.

4.2. Domácnost, společná a rodinná domácnost: domácností se rozumí hospodářská jednotka, tvořená lidmi a souborem určitých majetkových složek, tedy obydlí a jeho vybavení. Od prostého pojmu „domácnost“ je třeba odlišit zejména pojem „rodinné domácnosti“ jako jednotky tvořené manželi, registrovanými partnery, alespoň jedním rodičem a dítětem či rodičem, dítětem a nevl. Rodičem. „Společnou“ domácností se rozumí jednotka alespoň dvou osob společně žijících, které společně uhrávají své potřeby.

4.3. Obvyklé vybavení rodinné domácnosti je specifickou kategorií věcí, které slouží k uspokojování běžných potřeb členů rodiny v rámci jejich společného soužití. Jde o věci, které jsou nezbytné pro chod domácnosti a každodenní život, například pro

přípravu jídla, osobní hygienu, spaní nebo péči o děti. V kontextu občanského zákoníku se tento pojem často používá v souvislosti s ochranou věcí, které nemohou být exekučně zabaveny, nebo v rámci úpravy majetkových vztahů mezi manžely a rodinou. Věci tvořící obvyklé vybavení rodinné domácnosti se nevypořádávají v rámci vypořádání společného jmění, neboť toto společné jmění ze zákona ani netvoří.

Srov. § 698 ObčZ:

(1) Obvyklé vybavení rodinné domácnosti tvoří soubor movitých věcí, které slouží běžně nezbytným životním potřebám rodiny a jejích členů; přitom není rozhodné, zda jednotlivé věci náleží oběma manželům nebo jen jednomu z nich.

(2) K nakládání s věcí, která je součástí obvyklého vybavení rodinné domácnosti, potřebuje manžel souhlas druhého manžela; to neplatí, jedná-li se o věc zanedbatelné hodnoty.

(3) Manžel se může dovolat neplatnosti právního jednání, jímž druhý manžel s věcí, která je součástí obvyklého vybavení rodinné domácnosti, naložil bez jeho souhlasu.

a dále § 699 odst. 1 ObčZ:

„Opustí-li manžel rodinnou domácnost v úmyslu učinit tak trvale a odmítá se vrátit, může žádat, aby mu manžel vydal to, co patří k obvyklému vybavení rodinné domácnosti a náleží výhradně jemu. Co náleží manželům společně, si manželé rozdělí rovným dílem, ledaže to povaha věci vylučuje; v takovém případě se použijí obecná ustanovení tohoto zákona o zrušení a vypořádání spoluvlastnictví.“

ZÁVĚR

Osobní statusové věci jsou podstatnou částí rodinně-právní úpravy, přičemž v mnoha ohledech se taková úprava prolíná s obecnými podmínkami stanovenými občanskoprávní úpravou. Specifickou oblastí je zejména úprava právního postavení dítěte a autonomní výklad některých klíčových pojmů rodinného práva: bydliště, domácnost, obvyklé vybavení rodinné domácnosti a problematika osob blízkých.

DEFINICE

Participační práva dítěte jsou důležitým souborem práv dítěte a lze je shrnout jako právo být informován o věci, právo se k věci vyjádřit, právo na sdělení informace o rozhodnutí věci

Obvyklé vybavení rodinné domácnosti: soubor movitých věcí, které slouží běžně nezbytným životním potřebám rodiny a jejích členů bez ohledu na to, zda patří jen jednomu z manželů nebo oběma.

Právní osobnost: způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Obvyklé vybavení rodinné domácnosti: a) tvoří součást SJM, b) netvoří součást SJM, c) představuje věci mimořádné hodnoty, d) není nezbytné k zachování funkčnosti domácnosti
 2. Švagrovství: a) zaniká s rozvodem manželství, b) trvá po rozvodu manželství, c) vychází z pokrevního příbuzenství, d) počítá se na stupně
 3. Změna pohlaví je možná: a) kdykoliv na žádost dotčené osoby, b) na libovolné pohlaví určené dotčenou osobou/žadatelem, c) na základě znaleckého posudku, d) po provedeném řízení se svolením soudu poté, kdy dojde k prokázání existence poruchy sexuální identity
-

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Student zpracuje esej na téma významu zakotvení participačních práv dítěte v současné právní úpravě. Pouvažuje nad limity realizace participačních práv z hlediska vývojové psychologie. Student by se měl zamyslet nad tím, zda je rozsah participačních práv dostatečný a jaký je další možný vývoj soudní praxe při jejich uplatňování.

DALŠÍ ZDROJE

Viz zdroje v poznámkách a zdroje uvedené v závěru studijní opory.

ODPOVĚDI

1. B, 2. a), 3. d)

SHRnutí KAPITOLY

Kapitola podává přehled právní úpravy osobních poměrů s dopady do rodinného práva. Blíže se pozastavuje nad právy nezletilých, a to s ohledem na zvláštní standard právní ochrany, který se těmto osobám dostává.

3 MANŽELSTVÍ

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola se zabývá tématem manželství jako základním institutem rodinného práva. Vysvětluje jeho zákonné znaky a současně objasňuje rozsah práv a povinností mezi manželi.

CÍLE KAPITOLY

Student bude po absolvování kapitoly schopen:

- vysvětlit pojem manželství z právního pohledu;
 - vyhodnotit předpoklady vstupu do manželství;
 - objasnit rozsah práv a povinností realizovaných v rámci manželského práva;
 - vysvětlit předpoklady a průběh rozvodového řízení dle aktuální právní úpravy
-

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Manželství, partnerství, zasnoubení, formy uzavření manželství, civilní a církevní sňatek, vznik manželství a jeho důsledky, rozvod a rozluka, sporný rozvod, nesporný rozvod, kvalifikovaný rozvrat manželství

ÚVOD

Manželství představuje nejen základní organizační jednotku rodiny, ale také jeden ze základních institutů práva, který má dopad do uspořádání a stability společnosti jako takové. Navzdory recentní tendenci nahlížet na manželství pouze optikou svazku muže a ženy, nabízí zejména pohled právně historický, ale také teleologický, také jiný pohled na účel a smysl manželství: tedy na manželství jako jeden ze základních prvků, kolem kterého je organizována společnost, a to včetně majetkových aspektů.

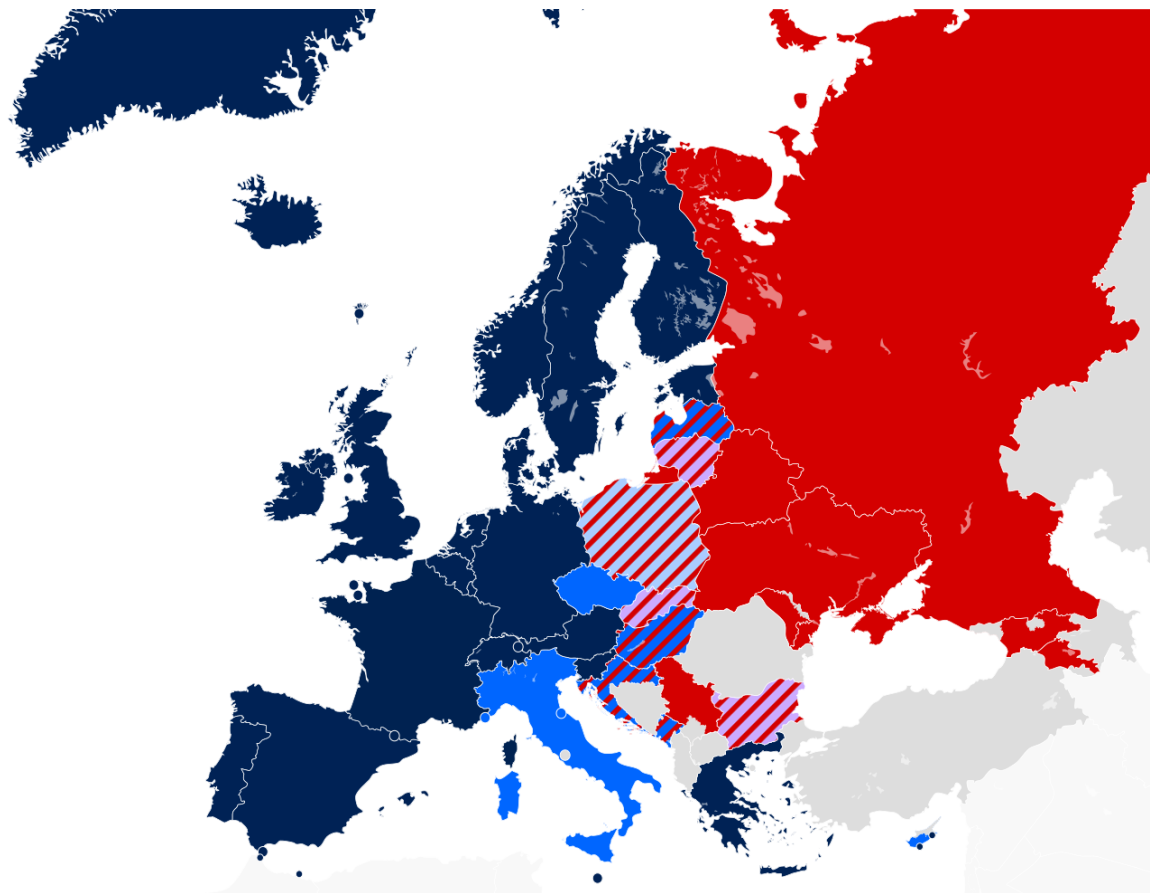
Institut manželství patří sice mezi tradiční, ale také poměrně dynamicky se vyvíjející institut rodinného práva, a to zejména v oblasti manželského práva majetkového. Následující kapitola definuje manželství jako souhrn vzájemných práv a povinností manželů s akcentem

Odhadovaný čas studia: 2 - 4 hodiny v závislosti na studiu doporučených zdrojů.

VÝKLADOVÁ ČÁST

1. Manželství – jeho význam a předpoklady jeho uzavření

Manželství je v současné právní úpravě pojímáno jako svazek mezi mužem a ženou (srov. § 655 a násl. ObčZ). Tato skutečnost je v aktuálním právním diskurzu i ve veřejné debatě předmětem řady diskusí, zejména s odkazem na stav právních úprav v současných právních řádech okolních zemí, kdy mnohé z nich připouštějí také manželství stejnopohlavní. Níže je uvedeno grafické znázornění států dle možností právních úprav⁴, kdy tmavě modré země umožňují stejnopohlavní svazky, světle modré umožňují registrované partnerství a ostatní buď pouze striktně svazek muže a ženy (červené), anebo neregistrované soužití (světle modrá), popřípadě kombinaci obojího.

Manželství jako institut prochází řadou změn zejména v oblasti majetkového práva manželů, ale také ve vymezení rozsahu a způsobu realizace vzájemných práv a povinností.

⁴ Převzato [Same-sex marriage map Europe detailed](https://en.wikipedia.org/wiki/Same-sex_marriage_map_Europe_detailed) - Práva párů stejného pohlaví v Evropě – Wikipedia (wikipedia.org)

1.1 Pojem manželství

Manželství lze definovat jako statusový právní vztah mezi mužem a ženou upravený zákonem. Konkrétně, § 655 ObčZ stanoví, že:

„Manželství je trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví tento zákon. Hlavním účelem manželství je založení rodiny, řádná výchova dětí a vzájemná podpora a pomoc.“

Každý aspekt výše uvedené definice má své konkrétní implikace a navazuje na něj současně katalog konkrétních práv a povinností. Definice tak stanoví základní pojmové znaky manželství

- a) **Trvalost** – manželství je uzavíráno na dobu neurčitou a je možné jej ukončit pouze ze zákonem stanovených důvodů. Záměrem je zejména stabilizace vzájemných poměrů v rámci manželství, tedy vytvoření stabilní organizační jednotky společnosti;
- b) **Svazek muže a ženy** – viz výše; aktuální podoba manželského práva nepřipouští uzavření manželství mezi osobami stejného pohlaví. Rozhodující stav pro posouzení pohlaví je stav, který je zachycen v rodném listě. Manželství může uzavřít i osoba, která podstoupila změnu pohlaví;
- c) **Vznik způsobem stanoveným zákonem** – manželství není možné uzavřít v libovolné formě, musí být zejména splněny náležitosti vůle a projevu, jako i další sňatečné náležitosti.
- d) **Účel manželství – založení rodiny a řádná výchova dětí:** je jedním z argumentů oponentů stejnopohlavního manželství, nicméně založením manželství v současném pojetí již nezahrnuje pouze biologické založení manželství, tedy schopnost reprodukce daného páru, ale také například formu osvojení. Oblast vztahu mezi rodiči a dětmi se nicméně oblasti manželské úzce týká.
- e) **Vzájemná podpora a pomoc** – tento požadavek se projevuje zejména v podobě vzájemné pomoci při zvládnutí běžných životních situací, ale také v rovině majetkové, kdy je manželství chápáno také jako jednotka, v rámci které má být realizována majetková solidarita, což se projevuje zejména tím, že manželé mají právo na zásadně shodnou životní úroveň.

Vysoká míra rozvodovosti v dnešní společnosti (v České republice meziročně standardně překračující 40%) může být krom jiného také důsledkem vnímání manželství spíše jako extenze individuálního emočního vztahu dvou osob bez povědomí o přesahu institutu do dalších oblastí života (zejména do oblasti vzájemné péče a do oblasti majetkové).

Od jiných forem soužití se manželství odlišuje jak svou formálností, tak zejména rozsahem práv a povinností, které mezi sebou manželé mají.

Pro úplnost je vhodné dodat, že zasnoubení nemá dle aktuální úpravy právní závaznost, na rozdíl od případů historické právní úpravy. Případná darování učiněná od momentu zasnuby by nicméně mohla být za naplnění podmínek § 2072 ObčZ odvolatelná, ovšem zcela v režimu, který je zákonem stanoven pro odvolání daru.

1.2. Forma sňatku a náležitosti uzavření manželství

Podmínkou vzniku manželství je kromě níže uvedeného řádného projevu vůle také absence některé z překážek manželství na straně snoubenců – těmi může být široké spektrum situací, typicky existence již uzavřeného manželství či registrovaného partnerství dané osoby (srov. § 674 ObčZ), příbuzenský poměr k osobě druhého snoubence (§ 675), anebo i důvodem, pro který by byl neplatný samotný projev vůle, který k uzavření manželství vede, tedy zejména omezená svéprávnost (srov. § 673 ObčZ), či existence vztahu mezi poručníkem a poručencem či vztahu mezi dítětem a osobou, do jejíž péče bylo dítě svěřeno, popř. pěstounem a svěřeným dítětem (srov. 676 ObčZ).

Manželství vzniká právním jednáním snoubenců, a to konkrétně tak, že si snoubenci dají před příslušným oddávajícím navzájem najevo svobodné, obsahově shodné sňatečné projevy vůle. *„Manželství se uzavírá tak, že osoba jednající za orgán veřejné moci, anebo osoba, která jedná za orgán oprávněné církve, položí snoubencům jako oddávající otázku, zda spolu chtějí vstoupit do manželství; kladnou odpovědí obou snoubenců vznikne manželství. Manželství vznikne i jinak, je-li zřejmé, že snoubenci prohlašují svou sňatečnou vůli.“*

Na samotný projev vůle vstoupit do manželství navazují další prohlášení snoubenců během sňatečného obřadu, kdy si snoubenci v souladu s § 660 ObčZ prohlásí, že:

„a) příjmení jednoho z nich bude jejich příjmením společným,

b) si oba svá příjmení ponechají, nebo

c) příjmení jednoho z nich bude jejich příjmením společným, a ten, jehož příjmení nemá být příjmením společným, bude ke společnému příjmení na druhém místě připojovat své dosavadní příjmení.“

Současná právní úprava zná pouze jednu podobu manželství, rozlišuje však způsoby, kterými lze manželství uzavřít, a to dle druhu sňatku, který manželé absolvují, a to na sňatek občanský a církevní.

Občanský sňatek je uzavřen za splnění podmínek § 657 odst. 1 ObčZ:

- (1) *Projevili-li snoubenci vůli, že spolu vstupují do manželství, osobně před orgánem veřejné moci provádějícím sňatečný obřad v přítomnosti matrikáře, jedná se o občanský sňatek.*

Občanský či civilní sňatek lze charakterizovat tím, že snoubenci projevují svou sňatečnou vůli osobně před orgánem veřejné moci (zástupce obecního úřadu nebo jiná osoba podle zákona o matrikách) a v přítomnosti matrikáře. Zásadní rozdíl - oproti církevnímu sňatku - je dán oddávajícím úřadem. V tomto případě je jím orgán veřejné moci. Oddávajícím je pak představitel orgánu veřejné moci⁵.

Církevní sňatek je uzavřen za splnění podmínek § 657 odst. 2 ObčZ:

- (2) *Projevili-li snoubenci vůli, že spolu vstupují do manželství, osobně před orgánem církve nebo náboženské společnosti oprávněné k tomu podle jiného právního předpisu (dále jen „oprávněná církev“), jedná se o církevní sňatek.*

Církevní sňatek je možné provést pouze před orgánem registrované církve, tedy církve podle zákona č. 3/2002 Sb., o svobodě náboženského vyznání, tedy nikoliv před církví kteroukoliv.

Účinky obou druhů sňatku jsou totožné a totožný je nejen následný rozsah práv a povinností, ale také případné řízení o rozvodu manželství, které by k zániku manželství mělo vést.

1.3. Manželství zdánlivé a neplatné

V aktuálním občanském zákoníku je možné se potkat s pojmy zdánlivého a neplatného manželství. Každá z uvedených situací má jinou příčinu a jiné důsledky.

V případě manželství zdánlivého (srov. § 677 ObčZ) stanoví zákon následující:

- (1) *Manželství nevznikne, pokud alespoň u jedné z osob, které hodlaly uzavřít manželství, nebyly v projevu vůle o vstupu do manželství nebo ve sňatečném obřadu nebo v souvislosti s ním splněny takové náležitosti, na jejichž splnění je k tomu, aby manželství vzniklo, nutno bezvýhradně trvat.*

Jedná se tedy o stav, kdy manželství vůbec nemohlo vzniknout, typicky z důvodu velmi závažných porušení zákona, která by bez dalšího vedla k hrubému porušení dobrých mravů či veřejného pořádku. Takové případy cílí do samotných základních předpokladů vzniku manželství, jedná se tedy například o uzavření manželství osobami stejného pohlaví, uzavření manželství ze strany osoby mladší 16 let, případně nedostatek zastoupení osoby při sňatečném projevu vůle či nedodržení projevu vůle, který ke vzniku manželství vede.

Manželství zdánlivé je není způsobilé založit jakékoliv právní následky.

⁵ ZUKLÍNOVÁ, M., Občanský zákoník, komentář k § 657

V případě manželství neplatného se v případě § 681 ObčZ jedná o situaci, kdy manželství vznikne a navozuje právní následky, a to doby, kdy jej soud prohlásí za neplatné, přičemž dané rozhodnutí soudu má konstitutivní účinky zpětně ke dni uzavření manželství:

„Manželství se považuje za platné, dokud není prohlášeno za neplatné. Bylo-li manželství prohlášeno za neplatné, považuje se za neuzavřené.“

Důvodem prohlášení manželství za neplatné je existence zákonné překážky manželství, ne však v intenci zásadního porušení zákona tak, jak je tomu v případě manželství zdánlivého. Může se tedy jednat například o vstup do manželství ze strany osoby starší 16 a mladší 18 let, tedy stav zhojitelný dodatečným souhlasem soudu. Manželství neplatné umožňuje tzv. konvalidaci právního jednání, jejímž principem je vyjádření souhlasu soudu s uzavřením takového manželství na návrh osoby, která má na takovém právním rozhodnutí zájem.

1.4. Rozsah práv a povinností manželů

Pokud nahlížíme na institut manželství jako na soubor práv a povinností manželů, logicky vyvstane otázka, o jaké práva a jaké povinnosti se má jednat. Lze identifikovat několik okruhů povinností, které je možné v konkrétních situacích dále specifikovat. Základním východiskem je ust. § 687 ObčZ, který stanoví, že manželé mají rovné postavení a rovná práva. Jsou si navzájem povinni úctou, jsou povinni žít spolu, být si věrni, vzájemně respektovat svou důstojnost a udržovat rodinné společenství.

a) Informační povinnost manželů

Rámec informační povinnosti manželů stanoví § 688 ObčZ:

„Manžel má právo na to, aby mu druhý manžel sdělil údaje o svých příjmech a stavu svého jmění, jakož i o svých stávajících i uvažovaných pracovních, studijních a podobných činnostech.“

Uvedená povinnost je základním předpokladem pro realizaci společného rodinného života a vedení domácnosti. Právu manžela na informace odpovídá povinnost druhého z manželů tyto informace poskytnout. Právo vyplývající z informační povinnosti je soudně vymahatelné; soud na návrh manžela může druhému nařídit poskytnout předmětnou informaci.

b) Povinnost ohledu je vyjádřena v § 689 ObčZ:

„Manžel je povinen při volbě svých pracovních, studijních a podobných činností brát zřetel na zájem rodiny, druhého manžela a nezletilého dítěte, které nenabylo plné svéprávnosti a které žije spolu s manžely v rodinné domácnosti, a popřípadě dalších členů rodiny.“

Tato povinnost je vyjádřením požadavku, aby manžel základní životní činnosti, tedy práci a studium, popř. obdobné činnosti, zvažoval tak, aby neohrožoval zdravé

fungování manželského a rodinného společenství⁶. Manžel musí při svých volbách vždy vycházet z potřeb rodiny jako celku, nikoliv jen ze svých.

- c) **Zákonné zastoupení je dalším z důsledků vzniku manželství.** Zákon v § 696 ObčZ uvádí, že:

„1) Manžel má právo zastupovat svého manžela v jeho běžných záležitostech.

(2) Manžel právo uvedené v odstavci 1 nemá, sdělí-li předem manžel, který má být zastoupen, tomu, s nímž jeho manžel má právně jednat nebo má v úmyslu právně jednat, že se zastoupením nesouhlasí, anebo zruší-li soud na návrh manžela zástupčí právo druhého manžela.“

V případě problematiky zastoupení je třeba zejména vycházet z toho, co je a co není běžnou záležitostí při chodu rodiny. „Neběžnou“ záležitostí se rozumí zejména zásadnější majetková pořízení, typicky nákupy věcí vyšší hodnoty či věcí nemovitých, přičemž k takovému jednání se vždy vyžaduje výslovný souhlas druhého manžela. Pokud manžel nesouhlasí s právním jednáním druhého manžela v mezích běžného zastoupení, musí zakročit proti takovému jednání druhého manžela včas, jinak jej zavazuje. Manžel má rovněž právo navrhnout, aby bylo obecné zástupčí oprávnění druhého manžela soudem omezeno či zrušeno.

- d) **Povinnost spolurozhodovat o záležitostech rodiny**

Režim spolurozhodování o potřebách rodiny je stanoven v § 692 ObčZ tak, že:

„(1) O záležitostech rodiny, včetně volby umístění rodinné domácnosti, popřípadě domácnosti jednoho z manželů a dalších členů rodiny, především dětí, které nena- byly plně svéprávnosti, a o způsobu života rodiny, se mají manželé dohodnout.

(2) Nedohodnou-li se manželé o podstatné záležitosti rodiny, může soud na návrh jednoho z nich nahradit svým rozhodnutím souhlas druhého manžela, odmítá-li svůj souhlas v takové záležitosti rodinného života bez vážného důvodu a v rozporu se zájmem rodiny, anebo není-li schopen vůli projevit. Soud však vede manžele především k dohodě.“

- e) **Povinnost obstarávat záležitosti rodiny**

V případě obstarávání záležitostí rodiny se vychází z rozdělení takového rozhodování na rozhodování o běžných a ostatních či mimořádných záležitostech.

V případě běžných záležitostí platí v souladu s § 694 ObčZ, že „*právní jednání jednoho manžela zavazuje a opravňuje oba manžele společně a nerozdílně; to neplatí, sdělil-li manžel, který právně nejednal, předem třetí osobě, že s právním jednáním nesouhlasí. Také soud může na návrh manžela pro něho vyloučit následky budoucího právního jednání druhého manžela vůči třetím osobám. Taková opatření se*

⁶ ZUKLÍNOVÁ, M., komentář k § 689.

netýkají právních jednání, jimiž manžel obstarává běžně nezbytné životní potřeby rodiny a jejích členů, zejména dětí, které nenabýly plné svéprávnosti.“

Spektrum „záležitostí“ rodiny je mimořádně širokou kategorií zahrnující celou řadu možných právních úkonů. Manželé mají povinnost dohodnout se o všech záležitostech rodiny, přičemž takovou dohodu lze dovodit i z konkludentního jednání, tedy vyjádřenou mlčky či akceptací nastoleného stavu. Podobně jako v případech jiných výše uvedených povinností, také zde je možné požadovat nahrazení projevu vůle ze strany soudu.

f) **Povinnost uspokojování potřeb rodiny**

Manželství je postaveno na obecném principu solidarity. Každý z manželů má povinnost v mezích svých možností přispívat na potřeby rodiny a rodinné domácnosti. Ust. § 690 ObčZ výslovně stanoví následující:

„Každý z manželů přispívá na potřeby života rodiny a potřeby rodinné domácnosti podle svých osobních a majetkových poměrů, schopností a možností tak, aby životní úroveň všech členů rodiny byla zásadně srovnatelná. Poskytování majetkových plnění má stejný význam jako osobní péče o rodinu a její členy.“

Uvedené ustanovení má významné implikace také v řízení o rozvodu a vypořádání společného jmění, neboť staví na roveň majetkové a nemajetkové plnění, tedy péči o rodinu a její členy. Manželské společenství tak vychází z postulátu, že jedno nelze nadřazovat druhému a manželský svazek představuje jednotu plnění materiálního a nemateriálního. Ani jeden z manželů tak nemůže být stavěn do nevýhodné pozice z důvodu, že neposkytuje jedno, pokud přiměřeně svým možnostem poskytuje to druhé.

Komentář k občanskému zákoníku uvedený závěr upřesňuje následovně: *„Výše či rozsah příspěvku každého z manželů se určuje podle jeho osobních a majetkových poměrů a podle toho, jaké jsou jeho schopnosti a možnosti. Z toho, co je v zákoně uvedeno, lze dovodit, že příspěvky každého z manželů ve prospěch rodiny a rodinné domácnosti mají zajistit pro všechny členy rodinného společenství srovnatelnou úroveň dobrého života. Výsledný rozsah takového přispívání je určován, tj. dolní hranici rozsahu příspěvku tvoří potřebné zajištění zásadně srovnatelné životní úrovně všech členů rodiny, ovšem nikoli pod hranicí chudoby (to neznamená, že objektivní situace nemůže být v tomto ohledu ne-uspokojivá).⁷“*

g) **Vyživovací povinnost mezi manželi**

Mezi manželi trvá zahrnuje povinnost manželů vzájemně si poskytovat výživu podle jejich potřeb a možností. Tato povinnost platí jak během trvání manželství, tak za určitých okolností i po jeho zániku. Cílem vyživovací povinnosti je zajištění

⁷ ZUKLÍNOVÁ, M., komentář k § 690 ObčZ.

zásadně shodné životní úrovně mezi manželi, přičemž po skončení manželství se tato vyživovací povinnost svým rozsahem mění.

Po zániku manželství (rozvodem) může vyživovací povinnost mezi bývalými manžely nadále trvat, ale pouze za předpokladu naplnění následujících podmínek, a to zejména stavu odkázanosti jednoho z manželů na druhém. Bývalý manžel, který není schopen sám se uživit (např. kvůli věku, nemoci, péči o dítě), má právo na výživné od druhého manžela, pokud je to spravedlivé vzhledem k jejich životním podmínkám a trvání manželství. Takto stanovená vyživovací povinnost může být časově omezena na dobu přiměřenou okolnostem (obvykle několik let po rozvodu) a její výše je stanovena tak, aby bývalý manžel nebyl zcela bez prostředků, ale zároveň, aby odpovídala možnostem a schopnostem druhého manžela, tzn. již se nevychází z předpokladu zajištění zásadně srovnatelné životní úrovně mezi manželi.

Ust. § 763 ObčZ potom řeší i situaci, kdy jeden z rozvedených manželů není schopen sám se uživit a není možné po něm spravedlivě požadovat, aby byl samostatně výdělečně činný (např. ze zdravotních důvodů). V takovém případě má manžel nárok na výživné, které zajistí uspokojení jeho základních potřeb, tedy ve značně omezeném rozsahu než v případě požadavku na zajištění zásadně shodné životní úrovně tak, jak se to předpokládá v rámci trvajících manželství.

Jakkoliv může katalog výše uvedených práv a povinností působit deklaratorně, jeho obsahem jsou konkrétní, vymahatelná práva a závazky, které tvoří z právního hlediska obsah manželského soužití. Uvedené by se mělo projevit zejména za trvání manželského soužití jako takového, nicméně může být také otázkou zkoumanou při rozvodu a rozluce manželství.

2. Manželské majetkové právo

2.1. Pojem SJM

Manželství představuje nejen souhrn práv osobní povahy, ale má rovněž významné majetkoprávní implikace. Základním institutem manželského majetkového práva je společné jmění manželů (dále jen „SJM“), které představuje základní východisko pro úpravu majetkového režimu mezi manželi. SJM představuje formu majetkového společenství, či spoluvlastnictví, a to ve formě spoluvlastnictví bezpodílového (druhou variantou spoluvlastnictví, jinak v právních vztazích běžnější, je podílové spoluvlastnictví).

Významným definičním prvkem SJM je už to, že se jedná o „jmění“, tedy nikoliv jen souhrn majetku (aktiv), ale také závazků (pasiv), které na sebe manželé převezmou. Uvedené vychází již ze základní definice SJM uvedené v § 708 ObčZ:

„To, co manželům náleží, má majetkovou hodnotu a není vyloučeno z právních poměrů, je součástí společného jmění manželů (dále jen „společné jmění“). To neplatí, zanikne-li společné jmění za trvání manželství na základě zákona.“

a dále v § 710 ObčZ:

„Součástí společného jmění jsou dluhy převzaté za trvání manželství, ledaže

a) se týkají majetku, který náleží výhradně jednomu z manželů, a to v rozsahu, který přesahuje zisk z tohoto majetku, nebo

b) je převzal jen jeden z manželů bez souhlasu druhého, aniž se přitom jednalo o obstarávání každodenních nebo běžných potřeb rodiny.“

SJM je institutem spjatým výlučně s trváním manželství. Nelze jej založit před uzavřením manželství a nemůže trvat dále po jeho zániku. Může tedy vzniknout pouze mezi manželi, nikoliv mezi partnery. Není však nezbytné, aby SJM s uzavřením manželství vzniklo, v takovém případě se však vyžaduje modifikace režimu SJM právním jednáním osob vstupujících do manželství.

2.2. Režimy SJM

Společné jmění se vyskytuje ve třech základních režimech, z nichž některé mají různé varianty. Konkrétně se jedná o:

- a) Zákonný režim, vycházející z obecných náležitostí uvedených v § 709 až 715 ObčZ;
- b) Smluvený režim, upravený v § 716 až 723 ObčZ;
- c) Režim založený rozhodnutím soudu upravený v § 724 až 728 ObčZ.

Ad a) Režim zákonný znamená, že součástí SJM, které vzniklo uzavřením manželství a zanikne některým ze zákonem stanovených postupů (nejčastěji v důsledku úmrtí druhého manžela či v důsledku rozvodu), zahrnuje aktiva a pasiva uvedená v § 709 až 715 ObčZ. Součástí SJM je v takovém případě to, čeho nabyl jeden z manželů anebo čeho nabyli oba manželé za trvání manželství, s výjimkou toho, co:

- slouží osobní potřebě jednoho z manželů,
- manžel nabyl darem, děděním nebo odkazem jen jeden z manželů, ledaže dárce při darování nebo zůstavitel v pořízení pro případ smrti projevil jiný úmysl,
- nabyl jeden z manželů jako náhradu nemajetkové újmy na svých přirozených právech,
- nabyl jeden z manželů právním jednáním vztahujícím se k jeho výlučnému vlastnictví,
- nabyl jeden z manželů náhradou za poškození, zničení nebo ztrátu svého výhradního majetku.

Součástí SJM je rovněž zisk z toho, co náleží výhradně jednomu z manželů. Uvedený zisk však nezahrnuje dispozici s tímto majetkem, tedy, pokud např. manžel před uzavřením manželství vlastnil nemovitost, pak tato nemovitost se nestane součástí SJM, nicméně zisk z ní (například nájem) do SJM spadá. Pokud však manžel tuto nemovitost prodá, příjem z prodeje je již příjmem z dispozice s touto nemovitostí a součástí SJM se nestane.

Součástí SJM v zákonném rozsahu jsou rovněž dluhy převzaté za trvání manželství, ledaže se týkají majetku, který náleží výhradně jednomu z manželů, a to v rozsahu, který přesahuje zisk z tohoto majetku, anebo je převzal jeden z manželů bez souhlasu toho druhého, aniž by se však jednalo o obstarávání běžných záležitostí rodiny.

V zákonném režimu jsou manželé povinni svůj majetek řádně spravovat, a to s řádnou péčí o společné jmění.

Ad b) Režim smluvní představuje velmi flexibilní variantu, jak přistoupit k úpravě manželského majetkového režimu. Jeho podstatou je uzavření tzv. „předmanželské smlouvy“, byť se nejedná o název zdaleka přesný, neboť ji lze uzavřít nejen před manželství, ale také během jeho trvání, kterou dojde k modifikaci režimu zákonného, který jinak platí.

Ve smyslu § 716 ObčZ si mohou manželé či snoubenci (tedy i před uzavřením manželství s účinky ke dni jeho vzniku) dohodnout odlišný majetkový režim, který může spočívat například v:

- režimu oddělených jmění
- režimu vyhrazujícímu vznik SJM ke dni zániku manželství,
- v režimu rozšíření či zúžení SJM, kdy některá z aktiv či pasiv standardně náležející do SJM dle zákonného režimu do SJM nenáleží, anebo naopak náleží, ač v zákonném režimu by nenáležela.

Možnosti nastavení SJM jsou tedy značně široké a manželé mají v tomto ohledu značnou flexibilitu, nicméně zákon stanoví striktní podmínky pro právní jednání, které má k úpravě majetkového režimu vést, a to konkrétně **formu veřejné listiny – notářského zápisu** – s účinky výlučně do budoucna. Hlavním důvodem takového postupu je zájem o zachování právní jistoty jak účastníků, tak zejména případných věřitelů, kdy absence daného požadavku by fakticky umožňovala zpětně zužovat rozsah SJM a tím i mařit možnost vymáhání pohledávek, jinak převzatých za trvání manželství a uspokojovaných z majetkové podstaty spadající do SJM.

Úprava manželského majetkového režimu však má své limity, a to v podobě:

- a) zákazu dotčení úpravy o obvyklém vybavení rodinné domácnosti;

- b) zákazu vyloučení schopnosti manžela zabezpečit rodinu, tzn. například tak, že by do výlučného vlastnictví jeden z manželů obdržel i veškeré příjmy z výdělečné činnosti druhého manžela;
- c) zákazu sjednání smlouvy se zpětným účinkem a
- d) zákazu dotčení práv třetích osob.

Ad c) Režim založený rozhodnutím soudu představuje každý režim SJM modifikovaný vůči svému původnímu obsahu rozhodnutím soudu, a to tak, že soud buď rozšíří anebo zúží stávající rozsah SJM.

§ 724 ObčZ k uvedenému stanoví: „*Je-li pro to závažný důvod, soud na návrh manžela společně jmění zruší nebo zúží jeho stávající rozsah.*“

Pro podání návrhu na takové soudní rozhodnutí musí manžel osvědčit tzv. „závažný důvod“, který může spočívat v širokém spektru situací, například nadměrných neodůvodněných výdajích jednoho z manželů, jeho neobvyklými dispozicemi s majetkem, anebo převzetím závazků nad rámec běžného hospodaření. Jinými slovy, může se jednat o marnotratnost druhého manžela, která se projeví např. tím, že manžel opakovaně přijímá neodůvodněná rizika. Závažným důvodem může být také to, že manžel začal podnikat anebo se stal neomezeně ručícím společníkem právnické osoby.

2.3 Zánik SJM

K zániku SJM může dojít jedním z následujících způsobů:

- a) smrtí jednoho z manželů;
- b) prohlášením jednoho z manželů za mrtvého;
- c) rozvodem manželství;
- d) změnou pohlaví;
- e) prohlášením manželství za neplatné.

Zánik SJM je třeba zejména vymezit vůči pojmu vypořádání SJM. Pokud SJM zanikne jedním z výše uvedených způsobů, je nutné jej následně vypořádat, což je možné provést jedním z následujících tří způsobů:

- a) dohodou manželů;
- b) rozhodnutím soudu;
- c) vypořádáním tzv. fikcí, která nastane po uplynutí doby tří let.

K problematice vypořádání se dále vrátíme v rámci podkapitoly č. 3 níže.

3. Zánik manželství, rozvod a rozluka

Manželství může zaniknout jen z důvodů stanovených zákonem, a to konkrétně v následujících případech:

- a) úmrtí manžela;
- b) prohlášením jednoho manžela za mrtvého;
- c) rozhodnutím soudu – prohlášením manželství za neplatné;
- d) změnou pohlaví;
- e) rozvodem.

Rozvodové řízení je v českém právním řádu upraveno ve dvou základních podobách, a to jako rozvod sporný a rozvod nesporný, přičemž úprava je svěřena § 383 a násl. ZŘS (zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních). Základním rozdílem mezi těmito procesy je skutečnost, zda dochází ke zkoumání existence tzv. kvalifikovaného rozvratu manželství či nikoliv, tedy, zda se na této skutečnosti manželé shodnou či je mezi manželi předmětem sporu.

Pojem kvalifikovaného rozvratu je objasněn v § 755 odst. 1 ObčZ, který stanoví, že:

„Manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení.“

Kvalifikovaný rozvrat představuje stav, ve kterém již manželství neplní zamýšlenou funkci, a to s vidinou trvalosti takového stavu. Spoluautorka občanského zákoníku, resp. jeho ustanovení o právu rodinném, Michaela Zuklínová, v komentáři k předmětnému § 755 odst. 1 ObčZ k objasnění daného pojmu uvádí:

„Rozvodový důvod je jen jeden jediný: kvalifikovaný rozvrat manželství. I tato skutečnost je např. v evropském srovnání dost výjimečná. Kvalifikovaným rozvratem manželského soužití se rozumí rozvrat hluboký, trvalý a nenapravitelný. K tomu připojil zákonodárce slova o tom, že obnovení manželského soužití nelze očekávat. Zdá se, že tato slova jsou vzhledem k výrazům „trvalý“ a „nenapravitelný“ zbytečná. Ale není tomu tak. Mají nejen svou věcnou souvislost s případem opuštění rodinné domácnosti, ale výslovně připomínají subjektivní stránku manželského rozchodu: manžel/manželé už nic obnovovat nechce/nechtějí, ani se nechtějí o záchranu vztahu pokoušet. Ostatně je třeba si uvědomit, že především výraz „nenapravitelnost“ nemusí být každému snadno srozumitelný (zní dost „učně“), právě na rozdíl od slov „nelze očekávat obnovení manželského soužití“.

Hlubokým rozumíme rozvrat, který se dotýká samé podstaty manželství, vzájemného poměru manželů, jejich citového, sexuálního soužití, vzájemného porozumění, vědomí spolupatříčnosti. Manželé odmítají žít spolu tak, jak spolu obvykle manželé žijí, nemají důvod, aby spolu dál manželsky žili, nic je k sobě neváže - kromě právního pouta, a toho se právě chtějí zbavit. Bohužel společné děti - v této vůli zbavit se toho druhého - málokdy zohledňují.

Trvalý rozvrat je takový, který trvá alespoň delší dobu. Co je delší doba, resp. kdy již lze rozvrat manželského soužití hodnotit jako „trvalý“, k tomu zákon nabízí následující § 757, kde se ustanovuje jednak o jednoletém trvání manželství, jednak o šestiměsíční době bez manželského života. V tomto ohledu zákon je na samé dolní hranici možného, neboť doba šesti měsíců má jen velmi vzdálený „vztah“ k trvalosti. V zahraničních právních úpravách bývá tato doba delší, ba i mnohem delší, protože manželé jsou zdaleka ne vždy rozhodnutí ihned a jednou provždy, naopak, činí zpravidla pokusy o nápravu. Proto právě v případě pravidel obsažených v prve cit. ustanovení mají důležitý význam slova o tom, že obnovení manželského soužití nelze očekávat.“

Kvalifikovaný rozvrat je tedy podmínkou rozvodu každého manželství, nemusí však dojít k jeho prokazování, pokud se na tom, že je manželství kvalifikovaně rozvráceno, manželé souhlasným prohlášením (ať již učiněným formálním se připojením k návrhu anebo přímo před soudem) shodnou – v takovém případě se jedná o tzv. rozvod nesporný, v případě, pokud otázka kvalifikovaného rozvratu zůstává mezi manželi shodná, jedná se o rozvod sporný. Existence kvalifikovaného rozvratu však zůstává jediným hmotněprávním důvodem rozvodu.

3.1. Podmínky nesporného rozvodu

Nesporný, anebo také smluvený, rozvod, tedy rozvod bez prokazování kvalifikovaného rozvratu manželství, je možné realizovat při splnění následujících podmínek:

- a) Minimální délka trvání manželství, a to v délce alespoň jednoho roku;
- b) Skutečnost, že manželé spolu minimálně 6 měsíců nežijí, přičemž tuto podmínku nelze vztáhnout pouze ke skutečnosti, že spolu neobývají rodinnou domácnost (v řadě případů spolu v jedné domácnosti zůstávají s ohledem na omezené možnosti zajištění náhradního bydlení), ale spíše k tomu, zda po tuto dobu tvoří rodinné společenství;
- c) Uzavření dohody ve vztahu k nezletilému dítěti ohledně způsobu zajištění péče o něj – k tomu viz níže u kapitoly věnující se úpravě poměrů k nezletilým;
- d) Uzavření dohody o majetkovém vypořádání, která upraví podmínky úpravy majetkových poměrů, bydlení a výživného pro dobu po rozvodu manželství.

3.2. Sporný rozvod manželství

Sporný rozvod je forma rozvodu, při které manželé nejsou schopni dosáhnout buď shody na existenci kvalifikovaného rozvratu, anebo vzájemné dohody o ukončení manželství a o všech souvisejících záležitostech, jejichž ujasnění je předmětem nesporného rozvodu (úprava poměrů k nezletilým, vypořádání majetkové). V takovém případě je soud povinen otázku kvalifikovaného rozvratu prokazovat, současně se také musí zabývat výše uvedenými otázkami souvisejícími.

Z hlediska soudní praxe je rozdíl mezi sporným a nesporným rozvodem skutečně značný, a to zejména v charakteru a rozsahu procesní aktivity na straně soudu i účastníků. Zatímco mezi účastníky řádně připravený a dohodnutý rozvod nesporný je, bez nadsázky, mnohdy otázkou několika desítek minut strávených v soudní síni, může si sporný rozvod vyžádat, včetně odvolacích řízení, i několik let. Typický průběh rozvodového řízení však zřejmě neexistuje, je vždy otázkou, jakým způsobem jsou účastníci schopni s obvykle emočně velice náročným procesem projít.

Průběh sporného rozvodu lze rozdělit do několika částí, resp. úkonů:

a) Podání návrhu na rozvod

Sporný rozvod začíná podáním návrhu jednoho z manželů na rozvod k soudu. Návrh musí obsahovat důvody, proč manželství již nelze zachovat, a připojeny by měly být důkazy o tom, že manželství je nenapravitelně rozvráceno. Důvody mohou zahrnovat například dlouhodobé konflikty, nevěru, násilí, závislosti nebo jiná závažná narušení soužití, tedy vše, co přispívá k naplnění podmínek kvalifikovaného rozvratu. Účastníci si musí být vědomi, že soudu předkládají pouze tvrzení, která bude soud následně prostřednictvím dokazování prokazovat.

Návrh na rozvod musí být podán písemně, ověřený podpis na návrhu se nevyžaduje. S podáním návrhu je spojená poplatková povinnost. Aktivně legitimovanou osobou k podání návrhu na rozvod je výlučně jeden z manželů.

b) Jednání před soudem

Jednání o rozvodu manželství je vedeno v režimu § 383 a násl. ZŘS. Na rozdíl od úpravy občanského soudního řádu je soud povinen zkoumat naplnění podmínek kvalifikovaného rozvratu a není při tom vázán pouze důkazními návrhy účastníků, což je reflektováno m.j. v § 390 ZŘS:

„V řízení může soud provést jiné než účastníky navržené důkazy, jen je-li to třeba ke zjištění skutkového stavu a vyplývají-li z obsahu spisu, nebo je-li toho třeba ke zjištění zájmů nezletilých dětí účastníků, pro něž nemůže být manželství rozvedeno, ačkoli je rozvráceno.“

Současně má však vést účastníky i k tomu, aby byly příčiny rozvratu odstraněny a má usilovat o jejich smíření, je-li to s přihlédnutím k okolnostem možné (viz § 389 ZŘS).

Důkazních prostředků je široké množství, za důkaz může sloužit cokoliv, co je způsobilé prokázat skutečnost rozhodnou pro vedení řízení, a to včetně svědeckých výpovědí, listin, znaleckých posudků a odborných stanovisek, ale také včetně samotných výsledků účastníků. Cílem je zjistit, zda manželství skutečně nemůže pokračovat a zda rozvod není v rozporu se zájmy nezletilých dětí.

Soud si musí být rovněž jistý, že není dána některá z podmínek naplnění tzv. tvrdostní klauzule, tedy ust. § 755 odst. 2 ObčZ:

„Přesto, že je soužití manželů rozvráceno, nemůže být manželství rozvedeno, byl-li by rozvod v rozporu

a) se zájmem nezletilého dítěte manželů, které nenabylo plné svéprávnosti, který je dán zvláštními důvody, přičemž zájem dítěte na trvání manželství soud zjistí i dotazem u opatrovníka jmenovaného soudem pro řízení o úpravu poměrů k dítěti na dobu po rozvodu, nebo

b) se zájmem manžela, který se na rozvratu porušením manželských povinností převážně nepodílel a kterému by byla rozvodem způsobena zvláště závažná újma s tím, že mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství, ledaže manželé spolu již nežijí alespoň po dobu tří let.“

Uvedené ustanovení je reflexí obecné rodinně-právní zásady ochrany slabší smluvní strany.

Je nezbytné uvést, že sporné rozvodové řízení může být ze strany soudu vedeno jen za situace, kdy již došlo k vypořádání vztahů manželů jako rodičů k nezletilým dětem.

c) **Rozhodnutí**

O rozvodu manželství, sporném i nesporném, rozhoduje soud rozsudkem. Rozsudek musí kromě výroku samého, tedy zda se manželství rozvádí, anebo zda se návrh zamítá, obsahovat také řádné odůvodnění. Proti rozsudku je přípustné odvolání ve lhůtě 15 dní od jeho doručení. Odvolání musí směřovat do výroku soudu, nelze se tedy odvolat pouze do odůvodnění rozsudku. V odvolacím řízení se uplatní tzv. zásada neúplné apelace, kdy mohou být uváděny skutečnosti a důkazy, které nebyly uplatněny před soudem prvního stupně, a to za podmínek, za kterých mohou být uváděny podle § 205 písm. a) o.s.ř., tedy z důvodů, které cílí do procesních nedostatků vedeného řízení, anebo proto, že se týkají zájmů nezletilých, pro které nemůže být manželství rozvedeno, ačkoliv již došlo k jeho kvalifikovanému rozvratu.

V soudní praxi nicméně není prokazování kvalifikovaného rozvratu natolik složitá otázka, v mnoha případech lze závěr o kvalifikovaném rozvratu učinit toliko na základě výsledků účastníků, tedy manžela a manželky, kteří se rozvést hodlají. Svědčí o tom zejména popis účastníků ve vztahu k tomu, jak vzájemné soužití funguje či nefunguje, ale také závěry výsledků svědků prováděných v daném řízení.

3.3.Reforma sporných a nesporných rozvodů

Závěrem podkapitoly je třeba upozornit na plánovanou změnu právního stavu ohledně podmínek sporného a nesporného rozvodu. S účinností od 01.01.2025, jejíž podstatou budou zejména následující změny rozvodového práva:

- a) Má dojít ke zrušení požadavku na zjišťování příčin rozvratu manželství ve smyslu ust. § 756 ObčZ, kdy uvedený požadavek bude zachován pouze v okrajových případech. Návrh vychází zejména ze soudní praxe, kdy v naprosté většině případů končí sporné rozvodové řízení rozvodem manželství. Nutnost prokazování příčin jeho rozvratu však vzniklou situace zbytečně eskaluje a nutnost dokazování vede k vyostření sporu účastníků, kdy k rozhodnutí o zamítnutí návrhu dochází i přesto spíše v ojedinělých případech, zejména tehdy, kdy se uplatní „tvrdoštní“ klauzule § 755 ObčZ.
- b) Má dojít ke zrušení podmínky prokazující, že manželé spolu minimálně 6 měsíců před podáním návrhu na rozvod nežijí. Návrh na rozvod manželství tak budou moci manželé podat prakticky ihned po rozhodnutí manželů manželství ukončit.
- c) Ruší se povinný výslech manželů v případě, že formou rozvodu je rozvod nesporný, tzn. pokud se již manželé písemně vyjádřili k návrhu tak, že s ním souhlasí. Podmínkou bude nicméně nadále nutnost se dohodnout na vypořádání vybraných majetkových záležitostí, ohledně otázek bydlení a současně ohledně otázek péče o nezletilé.

Další změny se projeví zejména v oblasti úpravy poměrů k nezletilým a budou uvedeny v následné kapitole.

Smyslem uvedených změn je reagovat legislativně na nevyhovující stav aktuální právní úpravy, který se v praxi v některých případech projevuje zdlouhavým rozhodováním soudu v rodinně-právních věcech. Celkově lze říci, že novela odpovídá potřebám soudní praxe a zřejmě povede i k vyšší rychlosti a flexibilitě rozvodového řízení, stejně jako k deeskalaci vztahů mezi účastníky.

4. Důsledky zániku manželství

Zánik manželství má široké spektrum právních důsledků pro bývalé manžely. Lze je rozdělit do následujících kategorií: jednak se jedná o změny statusového charakteru, tedy změnu rodinného stavu, příjmení, změnu v dědické posloupnosti, jedná se však také o vznik některých následných práv a povinností rozvedených manželů: vyživovací povinnost mezi rozvedenými manželi a práva na bydlení po rozvodu manželství. Zánik manželství také znamená automaticky zánik SJM, pokud je v manželství tvořeno. Otázce výživného a bydlení v případě rozvedení manželství se budeme věnovat blíže.

4.1 Výživné na rozvedeného manžela

Smysl vyživovací povinnosti pro rozvedeného manžela je zřejmý, a to alespoň částečně vyrovnat možný propad životní úrovně, který by mohl nastat v důsledku rozvodu na straně toho z manželů, na jehož straně nastane stav odkázanosti. Právě ten je podmínkou vzniku vyživovací povinnosti, obdobně jako u jiných případů vyživovací povinnosti napříč rodinně-právní úpravou. Podmínkou je tedy objektivní neschopnost manžela se po rozvodu živit a původ takového stavu v manželství.

Zákon to vyjadřuje v § 760 odst. 1 ObčZ:

„Není-li rozvedený manžel schopen sám se živit a tato jeho neschopnost má svůj původ v manželství nebo v souvislosti s ním, má vůči němu jeho bývalý manžel v přiměřeném rozsahu vyživovací povinnost, lze-li to na něm spravedlivě požadovat, zejména s ohledem na věk nebo zdravotní stav rozvedeného manžela v době rozvodu nebo skončení péče o společné dítě rozvedených manželů.“

Jak výše uvedená definice prozrazuje, v případě vyživovací povinnosti na rozvedeného manžela se jedná o povinnost zajistit odkázanému bývalému manželovi výživu v „přiměřeném rozsahu“, tedy nikoliv v rozsahu zásadně srovnatelné životní úrovně, jak by tomu bylo v případě trvání manželství. Podmínkou je rovněž objektivní neschopnost oprávněné osoby se „sám živit“, přičemž tato neschopnost má původ má manželství. Kritérium pro rozhodnutí uvedené otázky je jednak časové, tedy, překážka vznikla v době trvání manželství (například se jednalo o úraz v době trvání manželství či zanechání podnikatelské činnosti), jednak věcné, tedy, že překážka má principiálně původ v manželství. Může se například jednat o rozhodnutí ponechat výkon své profese a věnovat se plně péči o rodině.

Stanovení výše výživného se řídí principem proporcionality mezi možnostmi povinného a legitimním nárokem oprávněného. Je nesporné, že se nemusí jednat o zajištění obdobného životního standardu tak, jako za trvání manželství.

„V drtivé většině případů tak bude přiměřená výše výživného zohledňovat přinejmenším nutnost zajištění výživy, ošacení a bydlení oprávněného manžela (nikoli však již zajištění automobilu či pravidelné dovolené). Toto pravidlo ale rovněž nebude možné - s ohledem na konkrétní skutkové okolnosti - aplikovat zcela bezvýjimečně, neboť si lze představit životní situaci člověka (např. nepříznivý či zhoršující se zdravotní stav), kdy odůvodněné potřeby rozvedeného manžela nutně (bez jeho zavinění) překročí jeho obvyklý standard. Nejvyšší soud podotýká, že „[z]a přiměřenou výživu se nepovažují jen nezbytné náklady na stravování, ale též na uspokojování dalších nezbytných potřeb rozvedeného manžela vyplývajících z jeho věku, zdravotního stavu, způsob života apod.“⁸

Institut výživného na rozvedeného manžela je rovněž vyčerpávajícím způsobem vyloučen v rámci existující judikatury, která pomáhá vyložit aplikaci institutu v některých mezních případech. Zajímavým se jeví např. závěr rozsudku NS 30 Cdo 2694/2005:

„Právo na výživné po rozvodu nemá bývalý manžel, který po rozvodu uzavřel nové manželství. Dohodu o výživném pro rozvedeného manžela lze uzavřít i před tím, než je manželství pravomocně rozvedeno.“

Shrnuto, vznik vyživovací povinnosti mezi manželi se odvíjí od tří základních předpokladů: a) neschopností rozvedeného manžela se živit, b) skutečnosti, že jeho neschopnost se živit má původ v manželství a c) spravedlivost požadavku, tedy soulad s dobrými mravy a absence zneužití práva. Oprávněn by tedy nebyl zejména takový manžel, který by stav odkázanosti pouze předstíral.

4.2 Bydlení po rozvodu manželů

Ve většině případů je problematika bydlení vyřešena dohodou manželů – ta představuje přednostní režim úpravy bytových poměrů a je tedy soudem preferována. Dohodu lze učinit jakoukoliv dovolenou formou, může být předmětem předmanželské smlouvy, ale také dohody manželů v rámci rozvodového řízení.

Pokud je nezbytné bytové poměry po rozvodu manželů uspořádat v zákonném režimu, aplikuje se úprava ve smyslu § 766 a násl. ObčZ, zejména však § 768 ObčZ:

„(1) Zaniklo-li manželství rozvodem, a manželé měli k domu nebo bytu, v němž se nacházela jejich rodinná domácnost, stejné, nebo společné právo, a nedohodnou-li se, kdo bude v domě nebo bytě dále bydlet, zruší soud na návrh jednoho z nich podle okolností případu dosavadní právo toho z rozvedených manželů, na kterém lze spravedlivě žádat, aby dům nebo byt opustil, a popřípadě zároveň rozhodne o způsobu náhrady za ztrátu práva; přitom přihlédne zejména k tomu, kterému z rozvedených manželů byla svěřena péče o nezletilé dítě, které nenabylo plné svéprávnosti a o

⁸ ELISCHER, D., Občanský zákoník, komentář k § 760.

které manželé pečovali, jakož i ke stanovisku pronajímatele, půjčitele nebo jiné osoby v obdobném postavení.

- (2) *Rozvedený manžel, který má dům nebo byt opustit, má právo tam bydlet, dokud mu druhý manžel nezajistí náhradní bydlení, ledaže mu v řízení podle odstavce 1 náhrada nebyla přiznána; v tomto případě má právo v domě nebo bytě bydlet nejdéle jeden rok. Byla-li mu však svěřena péče o nezletilé dítě, které nenabylo plné svéprávnosti a o které manželé pečovali za trvání manželství, nebo o dítě nezaopatřené, které s ním žije, může soud na návrh tohoto manžela založit v jeho prospěch právo bydlení; ustanovení § 767 odst. 2 platí obdobně.*“

Rozvedenému manželovi, který je povinen byt, ke kterému měli manželé stejné právo (ať již vlastnické či jiné) opustit, tak zákon přiznává dvě možnosti ochrany:

- právo v nemovitosti dočasně bydlet, dokud mu druhý manžel nezajistí náhradní bydlení, ledaže by mu taková náhrada nebyla soudem přiznána; v takovém případě by mohl zůstat v domě bydlet nejdéle jeden rok;
- byla-li mu svěřena péče o nezletilé dítě, může soud rozhodnout o založení práva bydlení, které má obdobné účinky, jako věcné břemeno.

Podstatným momentem je, že pokud se manželé, kteří mají stejné užívací právo k nemovitosti, nedohodnou na způsobu jejího užívání, rozhodne k návrhu jednoho z nich soud o zrušení či omezení užívacího práva druhého manžela a současně rozhodne také o způsobu náhrady za ztrátu takového práva. Je třeba si uvědomit, že někdy není další společné bydlení z řady různých důvodů možné či žádoucí, a to zejména s ohledem na emoční vyhrocenost vzájemných vztahů. Při rozhodování soudu lze předpokládat nejen přihlédnutí ke skutečnostem uvedeným v odst. 1 předmětného ust. § 768 ObčZ, ale také zohlednění specifických důvodů na straně účastníků, například původ nemovitosti, případná blízkost příbuzných jednoho z účastníků obývajících některou z nedalekých nemovitostí, přání pronajímatele (pokud se jedná o nemovitost zajištěnou na základě nájemního vztahu) či specifické okolnosti rozluky, ze kterých by bylo možné případně dovozovat i nevhodné jednání některého z účastníků vůči domu druhému.

ZÁVĚR

Manželství je základním institutem rodinného práva, který stanoví rozsah vzájemných práv a povinností mezi manželi. Manželství je třeba vnímat nejen prizmatem relativního emočního vztahu dvou jedinců, ale také jako jednu ze základních organizačních jednotek společnosti. Manželské majetkové právo je dynamický právní obor s širokými aplikačními souvislostmi v oblasti osobních i majetkových právních vztahů.

DEFINICE

Manželství: trvalý svazek muže a ženy vzniklý způsobem, který stanoví zákon.

Registrované partnerství: trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným zákonem č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Společné jmění manželů je formou spoluvlastnictví (bezpodílového) vznikající uzavřením manželství, a to výlučně mezi manželi. SJM zahrnuje majetek i závazky.

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Manželské právo je založeno na: a) rovnosti materiálních a nemateriálních vnosů do manželství, b) nerovnosti materiálních a nemateriálních vnosů do manželství, c) na principu dispozitivní, kdy si manželé mohou dohodnout rozsah osobních práv a povinností v manželství, d) povinném vzniku společného jmění manželů
2. V případě zásadní vady sňatečného obřadu v důsledku absence osoby oddávající nastává: a) neplatnost manželství, b) neexistence manželství, c) možnost dodatečného zhojení vady prohlášením, d) založení rozvodového důvodu
3. Společné jmění manželů: a) mohou manželé založit i mimo manželství, b) lze vypořádat i se zpětnými účinky, c) lze vypořádat jen z účinky do budoucna, d) představuje podílovou formu spoluvlastnictví
4. Rozvod se za aktuálního stavu právní úpravy dělí na: a) sporný a nesporný, b) podmíněný a nepodmíněný, c) s vypořádáním SJM anebo bez vypořádání SJM, d) s úpravou poměrů k nezletilým anebo bez úpravy poměrů k nezletilým

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Student by měl zpracovat esej na téma: jak dosáhnout nižší míry rozvodovosti v České republice, a to přijetím odpovídajících legislativních úprav

DALŠÍ ZDROJE

Doporučené zdroje k dalšímu studiu jsou uvedeny v závěru studijního textu a v poznámkách pod čarou.

ODPOVĚDI

1. A) , 2. B), 3. C), 4. A)

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola podává přehled o základních institutech manželského práva a jejich aplikaci v praxi. Student je dále seznámen se základními podmínkami legislativní úpravy rozvodů.

4 PRÁVNÍ VZTAHY MEZI RODIČI A DĚTMI

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Právní vztahy mezi rodiči a dětmi představují vedle úpravy manželského práva a švagrovství, resp. statusových otázek, další ze základních pilířů rodinného práva. Tato kapitola se bude věnovat zejména soukromoprávnímu rozsahu vybraných aspektů vzájemných právních vztahů.

CÍLE KAPITOLY

Po nastudování kapitoly by měl student být schopen:

- Identifikovat rozsah právních povinností mezi rodiči a dětmi v českém právu
 - Identifikovat možná porušení ve výkonu rodičovské odpovědnosti
 - Pochopit distinkci mezi rodičovskou odpovědností a dalšími povinnostmi, které rodiče vůči nezletilým mají
-

VÝKLADOVÁ ČÁST

PRÁVNÍ VZTAHY MEZI RODIČI A DĚTMI

Vedle manželského práva je oblast právních vztahů mezi rodiči a dětmi nejpodstatnější částí rodinně-právní materie. Ačkoliv není rodičovství obligatorní náležitostí manželského soužití, je třeba vycházet ze základního ustanovení manželského práva, které založení rodiny a řádnou výchovu dětí vnímá jako jedny z hlavních účelů manželství. Práva rodičů vůči dětem (a vice versa) se však neváží na uzavření či neuzavření manželství, ale vyplývají z rodičovství jako takového, a to jak biologického, tak sociálního.

4.3 Rodiče a děti – vzájemná práva a povinnosti

Koncepce právních vztahů mezi rodiči a dětmi je postavena na vzájemnosti, tzn. rodiče mají vůči dětem povinnosti a děti mají povinnosti vůči rodičům. Postavení rodičů, typicky matky a otce, vůči dětem je zásadně rovné. Práva povinnosti rodičů k dítěti spojená s jeho osobností a práva osobní povahy vznikají narozením dítěte a zanikají nabytím jeho zletilosti. Zákon své základní postuláty uvádí v § 855 ObčZ:

(1) Rodiče a dítě mají vůči sobě navzájem povinnosti a práva. Těchto vzájemných povinností a práv se nemohou vzdát; učiní-li tak, nepřihlíží se k tomu.

(2) Účelem povinností a práv k dítěti je zajištění morálního a hmotného prospěchu dítěte.

Komentář k danému ustanovení uvádí:

„Účelem či smyslem existence a zákonného zakotvení povinností a práv rodičů k dítěti je především zajištění morálního a hmotného prospěchu dítěte. Výslovné vyjádření tohoto účelu v textu zákona má nejen hodnotu výchovnou, ale je i vykládacím právním pravidlem: lze totiž říct, že nenaplní-li výkon povinností a zejména práv rodičů k dítěti právě tento zákonný účel, pak jde o protiprávní chování, o zneužití práv atd. a nabízí se použít odpovídající sankce. Vedle toho nelze ztrácet se zřetelem, že i děti mají vůči svým rodičům nejen práva, která se v poslední době stále více zdůrazňují, ale i povinnosti. Klausule o povinnosti dětí své rodiče ctít a poslouchat, obsažená dříve ve všeobecném zákoníku občanském (§ 144) je dnes pro zdejší prostředí neživotná, jakkoli se dodnes uchovala např. v občanských zákonících Itálie nebo Španělska. Obecná formulace § 857 o povinnosti dětí dbát svých rodičů (tj. brát na ně především ohled) dopadá na děti nezletilé i zletilé a vzhledem k měnícím se poměrům mezi dětmi a rodiči musí být vykládána a používána se zřetelem k zásadám dobrých mravů i veřejného pořádku v závislosti na konkrétní situaci. Konkrétní reflexe této klauzule se promítají např. do osobnostních a osobních práv, do práva dědického, do darování i jinde. Druhý odstavec vychází z Úmluvy o právech dítěte, stanoví základní pravidlo vztahující se k dětem, které se nestaly zletilými, resp. plně svéprávnými, a vymezuje jednak právo rodičů volit vůči dětem výchovná opatření a tomu odpovídající povinnost dětí se těmito opatřeními podrobit.“⁹

Práva a povinnosti rodičů vůči dítěti lze rozdělit do tří kategorií:

- a) práva statusového charakteru (tzn. směřujících do samotné podmínky pro výkon rodičovské odpovědnosti). Jsou jimi zejména právo určit jméno a příjmení dítěte, právo prohlásit se jako rodič v řízení o určení otcovství, právo být zapsán jako rodič v matričním zápise či právo souhlasit s osvojením dítěte;
- b) konkrétní rozsah „pravomocí“ ve vztahu k dítěti, tedy specifikace oprávnění a povinností vztahujících se k výkonu tzv. rodičovské odpovědnosti – o těch je blíže pojednáno níže;
- c) práva majetkového charakteru vůči dítěti, které jsou v současném právním pohledu odděleny od práv uvedených podle bodu b); zejména se jedná o právo na výživné, které za určitých okolností může být přeneseno na jinou osobu, resp. stát.

5.2. Výkon a omezení rodičovské odpovědnosti

Rodiče se svých povinností nemohou vzdát; jejich nevykonávání či vykonávání v rozporu s účelem (§ 855 odst. 2) by mělo za následek porušení právní povinnosti s důsledky tomu

⁹ ZUKLÍNOVÁ, M., kol., komentář k § 855 ObčZ

odpovídajícími (v soukromoprávní linii v podobě úpravy poměrů k nezletilému, současně však také v podobě možného zásahu ze strany příslušných orgánů sociálně-právní ochrany dětí). Uvedená práva rovněž nelze převést na jinou osobu, lze však jejich výkon zajistit prostřednictvím jiné osoby. Z uvedeného důvodu je třeba rozlišit:

- a) Osobu nositele rodičovské odpovědnosti, kterou je rodič jako takový;
- b) Osobu vykonavatele rodičovské odpovědnosti, kterou může být osoba odlišná od rodiče.

Zákon zásahy do rodičovské odpovědnosti rozlišuje zejména následující případy:

- a) Pozastavení výkonu rodičovské odpovědnosti, zejména v případech, kdy výkonu rodičovské odpovědnosti (ať již v celém rozsahu či v některých složkách) brání určitý objektivní důvod, kterým musí být dostatečně závažná skutečnost na straně rodiče. Obdobně jako v jiných případech, kdy je rozhodováno ve věcech nezletilých, i v tomto případě je zásadním vodítkem pro rozhodnutí věci nejlepší zájem dítěte. Může se jednat zejména o případy, kdy je například rodič umístěn do výkonu trestu odnětí svobody či se nachází dlouhodobě v léčebném zařízení;
- b) Omezení rodičovské odpovědnosti je na místě tehdy, pokud rodič není schopen řádně rodičovskou odpovědnost vykonávat, tzn. je dán určitý subjektivní důvod na straně rodiče (tedy nikoliv důvod objektivní);
- c) Zbavení rodičovské odpovědnosti představuje nejzávažnější zásah do rodičovské odpovědnosti, které je reakcí na závažné zanedbání či zneužívání rodičovské odpovědnosti. Jedná se zejména o případ dlouhodobého a závažného neplnění rodičovské odpovědnosti; podmínky pro zbavení rodičovské odpovědnosti jsou například vyloženy v následujícím rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR sp.zn. 30 Cdo 2873/2005:

„...vážným zanedbáváním rodičovské zodpovědnosti je zejména dlouhodobé neplnění rodičovské zodpovědnosti, trvalé ponechání dítěte ve výchovném zařízení spojené s nezájmem o toto dítě a s neprojevením snahy převzít je do rodinné výchovy, nemorální způsob života rodičů, soustavné neplnění vyživovací povinnosti k dítěti, trestní postih pro zanedbávání povinné výživy apod. O takové zanedbávání jde i v případě, že rodič o dítě po dlouhou dobu neprojevil jakýkoliv zájem, neposílá mu žádné dárky, nad rámec běžného výživného mu neposkytuje ničeho, neinformoval se o jeho zdravotním stavu ani prospěchu ve škole a nepokusil se s nezletilým navázat kontakt.“

Zákon dále v § 851 odst. 2 stanoví, že soud musí zvlášť posoudit, nejsou-li důvody pro zbavení rodiče jeho rodičovské odpovědnosti, kdy rodič spáchá vůči dítěti úmyslný trestný čin nebo použije-li dítě, které není trestně odpovědné, ke spáchání trestného činu a z dalších obdobných podmínek.

Se zbavením rodičovské odpovědnosti jsou na straně rodiče spojeny závažné negativní následky spočívající zejména v tom, že pozbývá práva na styk s dítětem, ledaže soud rozhodne o zachování takového práva s ohledem na konkrétní situaci.

5.3. Vymezení obsahu práv tvořících rozsah rodičovské odpovědnosti

Rozsah rodičovské odpovědnosti je v českém právním řádu vymezen zejména v § 858 a násl. ObčZ v návaznosti na rámec stanovený mezinárodněprávními dokumenty, a to zejména Principy evropského rodinného práva ve věci rodičovské odpovědnosti (PEFL). Základní hodnotou je zachování blaha dítěte, které je vnímáno jako slabší strana.

Ust. § 858 ObčZ vymezuje rodičovskou odpovědnost následně: *„Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, v ochraně dítěte, v udržování osobního styku s dítětem, v zajišťování jeho výchovy a vzdělání, v určení místa jeho bydliště, v jeho zastupování a spravování jeho jmění; vzniká narozením dítěte a zaniká, jakmile dítě nabude plné svéprávnosti. Trvání a rozsah rodičovské odpovědnosti může změnit jen soud.“*

Účelem rodičovské odpovědnosti je tedy v širším významu dosažení blaha dítěte realizací rodičovství při zajištění ochrany práv a právem chráněných zájmů dítěte.

Rodičovská odpovědnost vzniká ex lege každému rodiči narozením dítěte a zaniká nabytím svéprávnosti příslušným nezletilým. Rodiče nejsou schopni rodičovskou odpovědností sami disponovat ve smyslu jejího rozšíření (např. na jinou osobu) či zúžení – k takovému zásahu je oprávněn pouze soud.

Konkretizace práv náležejících do rodičovské odpovědnosti je dále uveden v ust. § 880 a násl. ObčZ a zahrnuje následující okruhy práv a povinností:

a) Péči o dítě a jeho ochranu

Uvedená oblast zahrnuje řadu dílčích povinností vůči dítěte, které se projeví zejména tak, že rodiče jsou povinni:

- rodiče jsou si navzájem povinni pomocí a podporou a ohledem na důstojnost dítěte;
- rodiče musí vykonávat rodičovskou odpovědnost způsobem a v míře odpovídající stupni vývoje dítěte;
- rodiče mají povinnost mít dítě u sebe a vykonávat nad ním dohled, případně se s ním stýkat, pokud dítě u sebe mít nemohou;
- mají povinnost dítě chránit před negativními vlivy jak ze strany třetích osob, tak některých vybraných vlivů, například jej chránit před negativ-

ními vlivy internetu, před osobami se sklony k pedofilii či násilným trestným činům i před jinými osobami, které dítě svádí k životnímu stylu, který by byl v rozporu se zájmem dítěte;

- **pečovat o zdraví dítěte**, kdy se vyžaduje zásadně souhlasu obou rodičů v případě závažnějších zásahů do tělesné a osobní integrity dítěte. Péče o zdraví dítěte nicméně zahrnuje také širší spektrum opatření pro jeho ochranu tak, aby v souladu s dosaženým stupněm poznání lékařské vědy byl zajištěn adekvátní standard ochrany dítěte vůči nepříznivým zdravotním vlivům, a to včetně zajištění vhodné stravy a péče o vhodný životní styl dítěte. V případě rozporu v názoru rodičů na způsob výkonu péče o zdraví dítěte, zejména tedy v případě invazivních či jiných léčebných zákroků, je možné soudní rozhodnutí o svolení s takovým zásahem. Je v této souvislosti zejména nezbytné respektovat participační práva dítěte, kdy je stanoveno, že závažný zásah do integrity dítěte staršího 14 let je možný pouze s jeho výslovným souhlasem;
- pečovat o vyznání dítěte, přičemž specifický charakter této povinnosti se projeví zajištěním svobody náboženského vyznání dítěte.

b) Udržování osobního styku s dítětem

- rodiče mají povinnost mít dítě u sebe a vykonávat nad ním dohled, případně se s ním stýkat, pokud dítě u sebe mít nemohou;
- mají povinnost dítě chránit před negativními vlivy třetí osoby.

c) **Zajišťování výchovy a vzdělání dítěte** se projeví zejména zajištěním možnosti dítěte účastnit se povinné školní docházky, ale také následně povinností v mezích vyjádřeného přání dítěte podporovat dítě v rozhodnutí ohledně jeho vzdělání či pracovního uplatnění tak, aby to vyhovovalo jeho zájmu;

d) Určení místa bydliště dítěte;

e) Zastupování dítěte;

f) **Spravování jmění dítěte**, která se realizuje prostřednictvím ustanovení o správě cizího majetku, přičemž se jedná o tzv. „prostou“ správu cizího majetku v režimu § 1405 a násl. ObčZ. Rodiče jsou o jmění dítěte povinni pečovat jako řádný hospodář, tzn. s aktivy dítěte bezpečně nakládat a pokusit se zachovat v čase jejich hodnotu. Tomu odpovídá rovněž povinnost rodičů nahradit případnou škodu, kterou by porušením povinností ze správy způsobili. Pro takový nárok na uplatnění náhrady

škody platí obecné náležitosti uplatnění nároku na náhradu škody, tedy porušení právní povinnosti, vznik škody a určení její výše a příčinná souvislosti mezi uvedenými skutečnostmi. V této souvislosti je třeba si uvědomit, že zisky z majetku dítěte nabývá dítě, nikoliv tedy rodič. Příjmy z majetku dítěte, které nebudou použity k řádné správě jeho majetku, použijí rodiče přednostně k výživě dítěte. Povinnost péče o majetek dítěte končí až odevzdání tohoto majetku do rukou dítěte po dosažení jeho plnoletosti.

Katalog **povinností dítěte vůči rodičům** je v občanském zákoníku relativně stručnější, než je tomu ze strany rodičů vůči dětem. Zahrnuje zejména následující povinnosti dítěte:

- a) Povinnost dítěte dbát svých rodičů (§ 857 odst. 1);
- b) Povinnost dítěte se podřídit výchovným opatřením (§ 857 odst. 2). Jejich výkon nesmí být extenzivní, tzn. zakázány jsou zejména tresty ponižující, nepřiměřeně tvrdé a fyzické, a to v reakci na .

Mimo výkon rodičovské odpovědnosti potom stojí systematicky následující okruhy práv a povinností:

- a) Vyživovací povinnost
- b) Dání souhlasu k osvojení dítěte
- c) Určení jména a příjmení dítěte

5.3. Osvojení

Základní podmínky osvojení jsou zákonem (ust. § 794 a násl. ObčZ) vymezeny následovně:

- Osvojením se rozumí přijetí cizí osoby za vlastní.
- Předpokladem osvojení je takový vztah mezi osvojitelem a osvojencem, jaký je mezi rodičem a dítětem, nebo že tu jsou alespoň základy takového vztahu.
- Osvojení nezletilého musí být v souladu s jeho zájmy.
- Osvojit lze nezletilé dítě, které nenabýlo plné svéprávnosti.

O osvojení nezletilého rozhodne soud na návrh osoby, která chce dítě osvojit. K návrhu na osvojení dítěte z ciziny nebo do ciziny připojí navrhovatel rozhodnutí příslušného orgánu veřejné moci o souhlasu s osvojením.

5.5. Režim výkonu péče o nezletilé dítě po rozluce manželství

Vzájemnými povinnostmi rodičů mezi sebou navzájem v rámci zajištění řádné péče o dítě je zejména dosažení dohody, tedy vzájemné shody v záležitostech péče. Pokud takové dohody dosaženo není, přichází v úvahu podání návrhu na nahrazení projevu vůle druhého rodiče prostřednictvím rozhodnutí soudu či jiným zásahem veřejné moci (rozhodnutí soudu, stanovení kolizního opatrovníka). V případě rozvodu manželství jsou nadále rodiče o dítě povinni pečovat, přičemž základem úpravy režimu takové péče má být zejména dohoda schválená soudem, případně potom rozhodnutí soudu o úpravě poměrů k nezletilému dítěti.

O úpravě poměrů k nezletilým musí být rozhodnuto ještě před tím, než soud manželství rozvede (srov. § 755 odst. 3 ObčZ: „*Mají-li manželé nezletilé dítě, které není plně svéprávné, soud manželství nerozvede, dokud nerozhodne o poměrech dítěte v době po rozvodu manželů.*“).

Aktuální právní úprava zná tři základní režimy péče o nezletilé dítě:

- a) Společná péče
- b) Střídavá péče
- c) Výlučná péče jednoho z rodičů

Zákon uvedené způsoby péče definuje v § 907 ObčZ, a to tak, že: „*Soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, nebo do střídavé péče, nebo do společné péče; soud může dítě svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, je-li to potřebné v zájmu dítěte. Má-li být dítě svěřeno do společné péče, je třeba, aby s tím rodiče souhlasili.*“ V následujícím ustanovení je potom akcentován princip nejlepšího zájmu dítěte, a to následovně: „*Při rozhodování o svěřeni do péče soud rozhoduje tak, aby rozhodnutí odpovídalo zájmu dítěte. Soud přitom bere ohled na osobnost dítěte, zejména na jeho vlohly a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, jakož i na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje.*“

Podstatou **společné péče** je skutečnost, že soud nestanoví exaktní způsob úpravy poměrů k nezletilému dítěti, ale pouze konstatuje, že péči o dítě budou nadále vykonávat oba rodiče, a to ideálně obdobným způsobem, jako tomu bylo doposud. Mezi soudci byl tento způsob úpravy poměrů k nezletilým „oblíbený“, a to zejména z důvodu relativně nižší náročnosti pro vedené řízení, ale také s ohledem na účelnost v případech, kdy byli rodiče schopni se vhodným způsobem dohodnout na vykonávané péči. Předpokladem společné péče je vzájemný souhlas rodičů s takovým druhem péče.

Péče střídavá spočívá v časovém vymezení intervalů, v jejichž rámci nichž každý z rodičů vykonává péči o nezletilého. Předpokladem nařízení střídavé péče je schopnost rodičů dohodnout se na operativních skutečnostech v rámci výkonu péče, zejména na způsobu předání dítěte mezi nimi, tzn. střídavá péče by měla být nařizována tehdy, pokud se dá předpokládat relativně funkční stupeň komunikace mezi rodiči. Střídavá péče může být symetrická či asymetrická v závislosti na poměru míry péče každého z rodičů. Péče může být vykonávána tak, že dítě střídavě pobývá u každého z rodičů, anebo tak, že se rodiče střídají v bydlišti dítěte.

Výlučná péče je na místě tehdy, pokud jsou výchovné předpoklady u jednoho rodiče významně odlišné od předpokladů na straně rodiče druhého, popř. tehdy, pokud je péče jednoho z nich s přihlédnutím ke všem rozhodným skutečnostem významně vhodnější z pohledu zájmu nezletilého. Výlučná péče může být stanovena s rozšířeným stykem jednoho z rodičů s nezletilým, tedy, fakticky se blížit režimu péče střídavé. To byl ostatně jeden z důvodů, proč došlo s účinností ke dni 01.01.2025 ke změně úpravy péče v tom smyslu, že se již stanoví pouze faktický poměr výkonu péče, nikoliv již forma, tedy, nebude rozlišována střídavá a výlučná péče.

Kritériem pro rozhodnutí o vhodné podobě péče o dítě je kritérium nejlepšího zájmu dítěte, viz např. rozh. IV ÚS 773/18-2:

„Kritériem pro svěření dítěte do střídavé péče není (často jen subjektivní) přání konkrétního rodiče, nýbrž jsou jím především tzv. nejlepší zájmy dítěte (podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte), které jako objektivní faktor musí být při rozhodování soudů prioritním hlediskem, přičemž soudy se současně musí snažit nalézt řešení, které nebude omezovat ani právo rodiče zaručené v čl. 32 odst. 4 Listiny základních práv a svobod podle požadavků proporcionality zásahu do jeho základních práv.“

Uvedené rozhodnutí je klíčové k pochopení hlavního východiska pro úpravu poměrů k nezletilému. Rodiče, kteří se často – a ne zcela nesprávně – vnímají jako účastníci sporného řízení, velmi často volí procesní strategii zaměřenou na míru své zásluhovosti a subjektivní prožívání svého vztahu k dítěti, o kterém se rozhoduje. Taková optika není správná. Ačkoliv je plným právem rodiče jako účastníka se ve věci vyjadřovat a činit tvrzení a důkazní návrhy, je mnohem zásadnější věnovat se tématu potenciálního výchovného působení na nezletilého a zajištění optimálních životních, resp. výchovných podmínek. Až v řadě druhé je rozhodný zájem rodiče na zajištění adekvátní míry kontaktu s nezletilým.

Z pohledu dokazování v řízení o úpravě poměrů má zásadní důkazní význam jak výslech účastníků, tak dítěte, a to zejména v případě, pokud je dítě dostatečně rozumově a mravně vyspělé a dosáhlo věku dvanácti let, kdy jsou mu přiznána v plném rozsahu participační práva. V takovém případě se může soud od vysloveného přání dítěte odklonit pouze v případech, které je sám schopen dostatečně zdůvodnit, a to zejména v případě skutečností mimořádného charakteru. Soud by v zásadě neměl rozhodnout v přímém rozporu s přáním

dítěte. V takovém případě by dokonce mohlo jít o zásah do ústavně zaručeného práva nezletilého v oblasti jeho soukromého a rodinného života. Uceleně řešil tuto problematiku Ústavní soud např. v rozhodnutí II. ÚS 1626/22:

„I. Názor dítěte, které se věkem blíží dospělosti, nelze v intencích čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte v žádném řízení před obecnými soudy, které se týká rozhodování o jeho životě, pominout. To se týká i řízení o nařízení předběžného opatření. Tento obecný požadavek se promítá do povinnosti obecných soudů spolehlivě zjistit názor mladého člověka dle čl. 9 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte a čl. 12 odst. 2 Úmluvy o právech dítěte, a také do povinnosti soudů považovat jeho přání za zásadní vodítko při hledání jeho nejlepšího zájmu, a to zejména za předpokladu, že je mladý člověk schopen názor na jeho nejlepší zájem vyjádřit a vnímat jeho konsekvence, nemá výchovný problém a schopnosti obou rodičů zajistit péči o něj jsou v zásadě rovnocenné.

II. Úprava péče o nezletilé blížící se dospělosti, jdoucí proti řádně zjištěnému názoru nezletilého, za situace, kdy nejsou dány specifické okolnosti rozumně odůvodňující odchýlení se od jeho postoje, představuje zásah do soukromého a rodinného života dítěte ve smyslu čl. 10 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a porušuje princip nejlepšího zájmu dítěte podle čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte.“

V praxi je nalezení optimální formy úpravy poměrů k nezletilému dítěti vždy zejména individuálních skutkových východisek pro každý jednotlivý případ. Problematiku nelze shrnout do jednoduchého pravidla, které by bylo možné aplikovat v neurčitém počtu případů, až s výjimkou pojmu „nejlepšího zájmu dítěte“, jehož výklad je předmětem rozsáhlé rozhodovací soudní praxe.

5.6. Problematika výživného mezi rodiči a dětmi

Právo na výživné mezi rodiči a dětmi existuje oboustranně, tzn. rodiče mají za běžných okolností vyživovací povinnost k dětem a děti mají za určitých okolností vyživovací povinnost vůči rodičům.

Viz § 910 odst. 1 ObčZ: „*Předci a potomci mají vzájemnou vyživovací povinnost.*“

5.6.1. Vyživovací povinnost rodičů k dětem

Vznik vyživovací povinnosti je založen statusového poměru mezi rodičem a dítětem. K němu musí přistoupit existence následujících základních podmínek:

- a) Existence tzv. stavu odkázanosti, jehož podstatou je objektivní neschopnost dítěte opatřovat si prostředky k hrazení svých potřeb;
- b) Skutečnost, že rodiče jsou ekonomicky schopní výživné plnit, tedy že jim objektivní okolnost nebrání v ekonomické aktivitě;

- c) Soulad poskytování výživného s dobrými mravy, tedy, zejména není výživné po rodičích požadováno za situace, kdy samo dítě disponuje majetkem či příjmy významně převyšujícími majetkové možnosti rodičů.

Mezi uvedenými kritérii zejména absentuje věk dítěte. To je podstatná skutečnost, neboť teoreticky může vyživovací povinnost trvat i do relativně pozdějšího věku, ovšem za předpokladu, že se dítě nadále systematicky připravuje na výkon budoucího povolání. Současně však může vyživovací povinnost skončit i dosažením věku 18 let za předpokladu, že již v přípravě na budoucí povolání nepokračuje a současně je objektivně schopno se samo živit.

Z pohledu rozsahu vyživovací povinnosti je třeba uvést, že rodiče jsou dítěti povinni zajistit zásadně srovnatelnou životní úroveň. Výklad tohoto pojmu byl předmětem řady rozhodnutí vyšších soudních instancí, odkázat je možné například na usnesení Ústavního soudu sp.zn. IV. ÚS 489/16, podle něž Ústavní soud považuje za zcela adekvátní, pokud je rodiči s nadstandardními příjmy stanoveno i nadstandardně vysoké výživné, zároveň však zdůrazňuje, že jeho výše by měla mít určité hranice. Konkrétněji řečeno – stejná životní úroveň neznámá, že děti musejí mít k dispozici kupříkladu stejné množství finančních prostředků jako rodiče.

Stejně jako v jiných otázkách úpravy poměrů k nezletilým, i zde se vychází z principu nejlepšího zájmu dítěte; to vždy nemusí znamenat, že by vyšší míra dispozice s prostředky plnila vhodnější výchovnou funkci.

Při určování výše výživného soud vychází z celé řady aspektů pro její určení. Jistý návod dává orientační tabulka pro výpočet výživného vydávaná Ministerstvem spravedlnosti ČR, která stanoví následující orientační hodnoty výživného:

Doporučuji tabulka

Etapa	Věk dítěte (zpravidla)	Podíl výživného na příjmu povinného			
		1 vyživovací povinnost	2 vyživovací povinnosti	3 vyživovací povinnosti	4 vyživovací povinnosti
Předškolní věk	0–5 let	14 %	12 %	10 %	8 %
I. stupeň ZŠ	6–10 let	16 %	14 %	12 %	10 %
II. stupeň ZŠ⁹	11–15 let	18 %	16 %	14 %	12 %
SŠ a vyšší vzdělávání	16 a více let	20 %	18 %	16 %	14 %
Kontrolní částka		Pevná spodní hranice	66 % z příjmu nebo pevná spodní hranice (podle toho, která částka je vyšší)	55 % z příjmu nebo pevná spodní hranice (podle toho, která částka je vyšší)	50 % z příjmu nebo pevná spodní hranice (podle toho, která částka je vyšší)

Orientační jsou hodnoty proto, že soud uvedenými podíly ze mzdy povinné osoby není vázán, ale musí vždy přihlídnout ke konkrétním okolnostem případu. Samotný doporučující materiál MVČR k tabulce definuje následující podmínky její aplikace:

- a) *Tabulka nezohledňuje některé okolnosti, které mohou být v konkrétním případě pro určení výše výživného významné. Zohledňovány nejsou například majetkové poměry rodiče dítěte. Dále nejsou zohledňovány také další okolnosti, které mohou mít v konkrétním případě vliv na životní úroveň rodiče a dítěte, jako je například podíl nového partnera (manžela) rodiče na uspokojování potřeb rodiny.⁵ Odhlíženo je také od dalších skutečností, které mohou mít vliv na strukturu výdajů jednotlivých domácností a jejich životní úroveň (např. právní důvod bydlení, náklady na dopravu, energie atd.). Tyto skutečnosti bude třeba případně vyhodnotit individuálně, nedohodnou-li rodiče o výživném, měl by k nim přihlídnout také soud.*
- b) *Tabulka je určena pro standardní případy. Není využitelná například pro děti, které mají z vážných zdravotních důvodů vysoké odůvodněné potřeby.*
- c) *Tabulka je nastavena k orientačnímu určení výše výživného z jednoduše zjistitelné výše reálně dosahovaného příjmu osoby výživou povinné. Zákonná úprava však umožňuje určit výši výživného i z potenciálního příjmu. To může být namíste zejména v případech, kdy se povinný rodič bez důležitého důvodu vzdal výhodnějšího zaměstnání⁶, ale i v případech, kdy je povinný nezaměstnaný a má reálnou možnost si práci najít s přihlédnutím ke své kvalifikaci, zkušenostem a situaci na trhu práce. Určit výši potenciálního příjmu vyžaduje úvahu, a proto s těmito případy Manuál podrobněji nepracuje. Tabulku však lze přiměřeně použít i v případech, kdy je možné potenciální příjem povinného rámcově vyčíslit.*
- d) *Tabulka nemusí být bez dalšího využitelná v případě rodičů s nadstandardními příjmy. Nadstandardní příjem rodiče sice může odůvodňovat i nadstandardně vysoké výživné, avšak mezi výší příjmu a výší výživného nemusí být vztah prosté přímé úměry.*
- e) *Tabulka je určena pro případy, kdy má povinný rodič vůči svým dětem maximálně 4 vyživovací povinnosti. Zároveň tabulka nezohledňuje existenci vyživovacích povinností, které může mít rodič v různé míře vůči jiným osobám než svým dětem (např. vůči svému manželovi, registrovanému partnerovi, rodiči). Tyto skutečnosti bude třeba případně vyhodnotit individuálně, nedohodnou-li rodiče o výživném, měl by k nim přihlídnout také soud.*
- f) *Obezřetně je třeba s tabulkou pracovat také v případě zletilých dětí (a obecně u dětí studujících a připravujících se na své budoucí povolání mimo své bydliště).*
- g) *To, že je určeno výživné v určité výši (ať již s využitím tabulky či s ohledem na další okolnosti), automaticky neznamená, že se takto určená částka musí také vždy realizovat jen ve formě poskytování peněžních prostředků.*

- h) *Tabulka nemusí být bez dalšího využitelná v případech, kdy již u některého z dětí rodiče bylo výživné určeno soudem. Tabulka může být nicméně vzata v potaz při případné pozdější dohodě rodičů o změně výživného.*
- i) *Ačkoli tabulka pracuje s rozčleněním do životních etap dítěte, mělo by být respektováno, že potřeby dítěte s věkem obecně neustále rostou.*

Uvedené principy shrnují také základní zásady pro určování výživného rodiče vůči nezletilým dětem.

5.6.2. Vyživovací povinnost dětí k rodičům

Vyživovací povinnost dětí k rodičům je opomíjený institut, který však má v soukromoprávní úpravě nezastupitelnou roli. Zejména se jedná o vyjádření předpokladu, že o své příbuzné by se měli starat zejména příslušníci jejich rodin, až následně potom jiné osoby (vč. veřejnoprávních subjektů). Podmínky vzniku vyživovací jsou obdobné, jak je tomu u vyživovací povinnosti rodičů vůči dětem, tedy existence stavu odkázanosti rodičů na dítěti a současně schopnost dítěte materiálně rodiče zabezpečit, a dále zákaz v rozporu s dobrými mravy. V rozporu s nimi by byl zejména například požadavek rodiče, aby mu dítě hradilo náklady nad míru zajištění slušné výživy.

Ust. § 915 odst. 2 ObčZ stanoví, že: „*Dítě je povinno zajistit svým rodičům slušnou výživu.*“. Tím je stanoven odlišný rozsah vyživovací povinnosti dítěte k rodiči, než je tomu naopak, a to z důvodu, že „*slušná výživa*“ představuje limitovanější rozsah vyživovací povinnosti než „*stejná životní úroveň*“ tak, jak je stanoveno u vyživovací povinnosti rodiče vůči dítěti.

Oba zmíněné druhy výživného existují bez ohledu na to, zda dojde k rozhodnutí o nich ze strany soudu, nicméně soudní rozhodnutí, mající deklaratorní efekt, tedy konstatující již existující povinnost, bývá mnohdy nutným předpokladem pro vymožení nároků z výživného vyplývajících.

5.7. Poručenství, opatrovnictví a náhradní rodinná péče

O formách náhradní rodinné péče bude s ohledem na zaměření předmětu pojednáno jen okrajově. Náhradní rodinná péče nastupuje zejména v situacích, kdy není možné zajištění péče ze strany biologické či původní sociální rodiny. Mezi případy náhradní rodinné péče patří:

- a) Pěstounská péče vykonávaná za podmínek § 958 a násl. ObčZ. Pěstounství má přednost před péčí ústavní. Může být založeno trvale či na přechodnou dobu, ale vždy za podmínek zvláštního zákona, kterým je zákon č. 452/1992 Sb., o pěstounské péči.
- b) Svěřenectví za podmínek § 953 ObčZ, jehož podstatou je péče třetí osoby o dítě, tedy „*pečující osoby*“ odlišné od osoby rodiče či poručníka.

- c) Poručenství za podmínek § 928 ObčZ, na základě kterého soud jmenuje dítěti poručníka za předpokladu, že zde není jiná osoba, která je schopna vykonávat rodičovskou odpovědnost v plném rozsahu. Rozdílem mezi poručníkem a opatrovníkem tak je zejména rozsah zastoupení dítěte, kdy poručník má zásadně všechny povinnosti a práva jako rodič, pouze k dítěti nemá vyživovací povinnost.
- d) Ústavní péče, která se vykonává ve specializovaných zařízeních na základě samostatných právních předpisů (kojenecké ústavy pro děti do 3 let věku, diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, domovy pro osoby se zdravotním postižením, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc“).

5.8. Problematika domácího násilí pohledem rodinného a trestního práva

Pojem domácího násilí prochází v čase vývojem reflektujícím změny v pojetí partnerských vztahů a role jednotlivých aktérů v nich. Původní autorské texty jej chápaly přednostně jako násilí na ženách¹⁰, pro aktuální pohled je však typický menší akcent na rozlišování genderové role. Analogicky se někdy užívaly také pojmy zneužívání partnera (*partner abuse*) či intimní násilí (*intimate violence*), ty lze podřadit pod obecný termín násilí domácího.¹¹ Domácí násilí může mít podobu násilí psychického i fyzického, přičemž psychické bývá často předstupněm toho fyzického.

Domácí násilí představuje mimořádně akutní problém v oblasti rodinného práva, zejména z důvodu své vysoké latence. Také proto je uvedena oblast terčem legislativní úpravy, která se má projevit zejména zakotvením explicitní definice domácího násilí v ust. § 3021 ObčZ:

„Domácím násilím se rozumí jednání vůči oběti, a) kterým bylo nebo může být neoprávněně zasaženo do její duševní nebo tělesné integrity, svobody, důstojnosti, zejména v pohlavní oblasti, vážnosti, cti nebo soukromí, b) kterým byla vážně ohrožena nebo narušena její schopnost uspokojovat své potřeby nebo potřeby členů společné domácnosti, nebo c) které spočívá ve zneužívání moci nebo nerovného postavení.“

Je třeba zejména zdůraznit, že se jedná o definici odlišnou od níže uvedených skutkových podstat trestných činů (zejména týraní osoby žijící ve společném obydlí). Ne každý případ domácího násilí je trestným činem, což však nevylučuje aplikace občanskoprávních prostředků obrany proti němu.

K návrhu zákona a objasnění upravovaného pojmu je možné uvést:

„Návrh zákona definuje, co se rozumí domácím násilím. Navržená definice směřuje k podchyzení nejčastějších v praxi se vyskytujících projevů domácího násilí. Klíčovým aspektem přitom je, že jde o jakýsi vzorec chování, který je motivován a využíván zejména k získání kontroly nad druhou osobou. Domácí násilí bývá typicky spojeno se zneužíváním závislosti

¹⁰ To vycházelo zejména z metodologie dřívějších výzkumů a pojetí domácího násilí jako fyzické formy násilí. Pozdější studie takové pojetí relativizují. Čírtková, L., str. 1, 2.

¹¹ Čírtková, L., tamtéž.

*oběti na osobě dopouštějící se domácího násilí, obvykle závislostí ekonomickou, kdy osoba v silnějším postavení zneužívá nedostatku ekonomických prostředků oběti k získání kontroly nad ní.*¹²

Definice a právní úprava v souvislosti s projevy domácího násilí:

Distinktivním znakem domácího násilí je zejména jeho páčání v soukromí, jeho opakovanost či postupný nárůst a specifčnost jeho důvodů, které se většinou odlišují od prvků obecné násilné kriminality.

Z pohledu příčin domácího násilí lze rozlišit následující teoretické přístupy k fenoménu domácího násilí¹³:

1. Teorie jednofaktorové:

- Psychologická teorie domácího násilí, která se zaměřuje na pochopení individuálních psychických aspektů agresora, včetně možných dopadů závislosti na návykových látkách (významně překonána);
- Sociologická teorie domácího násilí, prezentující fenomén domácího násilí jako následek rozložení genderových rolí v rámci společnosti (významně překonána);
- Biologicko-genetická teorie domácího násilí; aktuálně neaplikovaná teorie, postihující biologické předpoklady pro vznik domácího násilí.

2. Teorie multifaktorové:

- Makrosystémové příčiny, dle kterých je domácí násilí důsledkem faktorů doprovázejících hierarchické uspořádání v rámci společnosti (kombinace společenské tolerance určitých projevů násilí, hierarchické role v rámci párů atd.);
- Exosystémové příčiny, vysvětlující jev domácího násilí jako souhrnu příčin vyplývajících z bezprostředního okolí pachatele a oběti, tedy např. sociální skupiny přátel či rodiny;
- Mikrosystémové příčiny, vysvětlující příčiny domácího násilí realizací vztahů v rámci rodiny, včetně zneužití neformálního práva na ovlivnění blízké osoby, zneužití znalosti blízké osoby pro účely manipulace, vynucování „předepsaných“ rolí v rámci rodiny;
- Ontogenetické vlivy spočívající v individuálních charakteristikách pachatele a oběti, a to z hlediska naučených vzorců chování.

¹² Dokument „Zákon o domácím násilí“, PRO bezpečný domov, dostupné z: [Shrnutí_Zakon-o-domacim-nasili.docx](#)

¹³ Čírtková, tamtéž.

Důsledky střetu jedince s projevy domácího násilí představují rizikový faktor jeho dalšího života a vývoje, zejména může být příčinou kriminogenních a vitimizačních projevů (přijetí role oběti, narušení sebevědomí, sociálních vazeb, akceptace násilí jako součásti života).

Právo reaguje na výskyt domácího násilí prostředky občanského, policejního (správního) i trestního práva.

První právní „linií obrany“ představuje **institut vykázání podle ust. § 44 ZoPČR**, spočívající v možnosti vykázání pachatele domácího násilí ze společného obydlí policejním orgánem. Pachatel může být vykázán na dobu maximálně 10 dní od provedení, rovněž i ve své nepřítomnosti. Vykázaná osoba může proti rozhodnutí policejního orgánu podat na místě námítky, které zasahující policista předá k vyřízení krajskému ředitelství PČR (zachována je také možnost podání námitek v písemné podobě, a to do tří dní od nařízení výkonu).

Po provedení vykázání podle výše uvedeného odstavce přichází v úvahu zejména postup prostředky občanského či trestního práva. ZŘS v tomto ohledu nabízí možnost postupu ve věcech ochrany proti domácímu násilí, konkrétně pak vydání předběžného opatření podle § 400 a násl. ZŘS. Návrh na vydání předběžného opatření je oprávněna podat kterákoliv osoba, která se stane jeho obětí či skutečnosti zjevně směřují k tomu, že se jeho obětí stane. Takový návrh musí obsahovat vylíčení skutečností, které osvědčují, že je společné bydlení navrhovatele a odpůrce v domě nebo v bytě, kde se nachází společná domácnost, pro navrhovatele nesnesitelné z důvodu tělesného či duševního násilí vůči navrhovateli anebo jinému, kdo v domácnosti žije, anebo vylíčení skutečností, které osvědčují nežádoucí sledování nebo obtěžování navrhovatele¹⁴. Soud je povinen o návrhu rozhodnout do 48 hodin od obdržení. Pokud návrhu vyhoví, odpůrci se předběžným opatřením zejména uloží, aby opustil společné obydlí jakož i jeho bezprostřední okolí, aby se nezdržoval ve společném obydlí, aby nevstupoval do bezprostředního okolí společného obydlí, aby se zdržel setkávání s navrhovatelem či aby se zdržel nežádoucího sledování a obtěžování navrhovatele, a to jakýmkoliv způsobem. Předběžné opatření je vykonatelné vydáním, které doručuje soudní vykonavatel, někdy za účasti Policie ČR.

Podstatná na shora uvedené definici je skutečnost, že soudu pro vydání postačí pouhé osvědčení skutečností, nikoliv prokázání. Soud tedy v řízení o vydání předběžného opatření neprovádí dokazování, které by s ohledem na časovou lhůtu k vydání předběžného opatření nebylo proveditelné. Osvědčením se rozumí nižší míra prokázání skutečností rozhodných pro vydání rozhodnutí. Ani takové osvědčení však nemusí být jednoduché, zejména s ohledem na problematiku dokazování některých druhů domácího násilí. V praxi se často dokládá záznam z policejního zásahu, fotodokumentace či videodokumentace, případně lékařské zprávy (jak v případě ošetření při fyzickém napadení, tak například zprávy od poskytovatele psychologické či psychiatrické péče, která s obětí domácího násilí pracuje).

¹⁴ Viz § 402 odst. 1 ZŘS

Trvání vydaného předběžného opatření činí 1 měsíc od jeho vydání a může být prodloužováno postupem podle § 410. Musí v takovém případě prokázat, že trvají důvody pro další trvání předběžného opatření.

Z pohledu aktuálně platné trestněprávní úpravy je jednání naplňující znaky domácího násilí postihováno zejména v rámci skutkových podstat § 198 TZ (Týrání svěřené osoby) a § 199 (Týrání osoby žijící ve společném obydlí), přičemž druhá z uvedených skutkových podstat je obecnější a pro postihování domácího násilí příhodnější. Její skutková podstata v odst. 1 předmětného ustanovení zní: „*Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí, bude potrestán trestem odnětí svobody na šest měsíců až čtyři léta*“. Uvedená trestní sazba zmíněné jednání řadí mezi přečiny, tedy trestné činy s menší společenskou škodlivostí, pokud však nedojde ke kvalifikaci v některé z tzv. kvalifikovaných skutkových podstat, tedy k uvedeným znakům nepřistoupí jiná skutečnost (například způsobení závažnějšího následku). Charakteristické pro uvedené jednání pak je to, že záměrem není postihnoutí stavu vzájemného konfliktu, ale vždy jednostranného jednání agresora vůči oběti.

DEFINICE

Rodič, dítě, rodičovská odpovědnost, výživné, náhradní rodinná péče, domácí násilí

KONTROLNÍ OTÁZKA

1. Který způsob úpravy právních poměrů k nezletilému nezahrnuje úpravu výživného:
a) společná péče, b) střídavá péče, c) výlučná péče, d) výlučná péče s rozšířeným stykem
2. Formou náhradní péče, v rámci které dochází k přenosu výkonu celého rozsahu rodičovské odpovědnosti na třetí osobu je: a) opatrovnictví, b) pěstounská péče, c) poručenství, d) osvojení
3. Rodiče jsou povinni: a) nezletilého vyživovat do věku 24 let, b) konzultovat s OSPOD výkon rodičovské odpovědnosti, c) upravit vzájemně výkon rodičovské odpovědnosti, d) vykonávat rodičovskou odpovědnost
4. Domácí násilí: a) je vždy trestným činem, b) zahrnuje vždy fyzické násilí, c) je vždy soukromoprávním deliktem, d) je postižitelné prostředky soukromého i veřejného práva

KORESPONDENČNÍ ÚKOL

Student zpracuje esej na téma „Reviktimitizační potenciál u osob, které byly obětí domácího násilí“

DALŠÍ ZDROJE

Zdroje k dalšímu studiu tématu jsou uvedeny v závěru studijní opory.

ODPOVĚDI

1. A
2. C
3. D
4. D

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola pojednává o vybraných klíčových aspektech výkonu vzájemných povinností mezi rodiči a dětmi.

LITERATURA

Monografie, sborníky, články a komentáře:

RADVANOVÁ, S. a kol. Rodina a dítě v novém občanském zákoníku. 1. vydání, Praha : C.H.Beck, 2015, 213 s. TRÖSTER, P., kol., Právo sociálního zabezpečení, 5. přepracované a aktualizované vydání, Praha, C.H.Beck, 2010, ISBN 978-80-7400-322-6

ZUKLÍNOVÁ, M., DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J. a kol. Občanské právo hmotné. Svazek 2. Díl druhý: Rodinné právo. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016

DVOŘÁK, J., ŠVESTKA, J., ZUKLÍNOVÁ, M. a kol. Občanské právo hmotné. Svazek 1. Díl první: Obecná část. 2. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016

HRUŠÁKOVÁ, M., KRÁLÍČKOVÁ, Z., WSTPHALOVÁ, L., a kol., Rodinné právo, 2. vyd., Praha: C.H. Beck 2017

SCHÖN. M.: Vztahy mezi rodiči a dětmi při výkonu rodičovské odpovědnosti. Právní rozhledy 1/2015

Právní předpisy:

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, vč. důvodové zprávy

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Usnesení č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

Sdělení č. 104/1991 Sb., Úmluva o právech dítěte

Sdělení č. 132/2000 Sb. m. s., o přijetí Evropské úmluvy o osvojení dětí

Sdělení MZV č. 43/2000 Sb.m.s., o přijetí Úmluvy o ochranně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení

Sdělení MZV č. 54/2001 Sb.m.s., o přijetí Evropské úmluvy o výkonu práv dětí

Sdělení MZV č. 91/2005 Sb.m.s., o sjednání Úmluvy o styku s dětmi

SHRNUTÍ STUDIJNÍ OPORY

Studijní opora podává ucelený pohled na základní instituty právní úpravy rodinného práva v České republice. Rodinné právo je v právní praxi velmi specifickým oborem, který více než mnohé jiné akcentuje multidisciplinární přístup. Správná aplikace jednotlivých institutů rodinného práva je tak podmíněna jistým citem a znalostmi v oblasti psychologie, jiných právních oborů, ale současně akcentuje i lidské vnímání vzniklých situací. Opora tak má sloužit zejména k tomu, aby poskytla základní právní rámec pro identifikaci situací v rodinně-právní praxi.

PŘEHLED DOSTUPNÝCH IKON

	Čas potřebný ke studiu		Cíle kapitoly
	Klíčová slova		Nezapomeňte na odpočinek
	Průvodce studiem		Průvodce textem
	Rychlý náhled		Shrnutí
	Tutoriály		Definice
	K zapamatování		Případová studie
	Řešená úloha		Věta
	Kontrolní otázka		Korespondenční úkol
	Odpovědi		Otázky
	Samostatný úkol		Další zdroje
	Pro zájemce		Úkol k zamyšlení

Název: Vybrané otázky rodinného práva
Autor: **JUDr. Michal Víték, Ph.D.**
Vydavatel: Slezská univerzita v Opavě
Fakulta veřejných politik v Opavě
Určeno: studentům SU FVP Opava
Počet stran: 76 (normostran 80)

Tato publikace neprošla jazykovou úpravou.